МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЧОРТКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПІДПРИЄМНИЦТВА І БІЗНЕСУ
Кафедра фінансів і банківської справи

Пояснювальна записка

до дипломної роботи

Освітньо-кваліфікаційний рівень „магістр”

на тему

МИТНА ПОЛІТИКА ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Виконав студент групи ФМОвм – 51
Спеціальність: 8.03050801 – Фінанси і кредит
Магістерська програма – „Фінанси в системі митних органів”

СНЄЖИК Віталій Володимирович

Керівник:
к.і.н., доцент Давидовська Г.І.

Рецензент:

_____

(прізвище та ініціали)

ЧОРТКІВ – 2013

ЗМІСТ

ВСТУП..... 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ……..... 7

1.1. Сутнісна характеристика економічної безпеки держави……..... 7

1.2. основні складові економічної безпеки……..……..... 18

1.3. Вплив міжнародної політики на забезпечення економічної безпеки в Україні..... 28

Висновки до розділу 1..... 39

РОЗДІЛ 2. МИТНА ПОЛІТИКА ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ…….. 40

2.1. Організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки……. 40

2.2. Принципи митної політики в процесі забезпечення економічної безпеки..... 50

2.3. Методологія моніторингу та аналіз забезпечення економічної безпеки 59

Висновки до розділу 2..... 67

РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ…….. 69

3.1. Діяльність митної служби України із забезпечення економічної безпеки……..... 69

3.2. Перспективи модернізації діяльності Державної митної служби України як одного із засобів посилення економічної безпеки……... 79

3.3. Формування пріоритетних напрямків забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах……..... 90

Висновки до розділу 3..... 99

ВИСНОВКИ..... 101

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 104

ДОДАТКИ..... 115

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Однією з особливостей сучасного етапу економічного розвитку України є швидке зростання обсягів міжнародних економічних контактів, дальший розвиток світового розподілу праці, поглиблення економічної взаємозалежності держав. Кінцевим результатом такого процесу повинно стати вільне переміщення товарів, послуг, об'єктів інтелектуальної власності, капіталів, робочої сили через кордони різних держав та поступове зникнення торговельних бар'єрів між ними. У цю систему поступово йде й українська економіка.

З огляду на своє геополітичне становище, історичний досвід, культурні традиції, багаті природні ресурси, потужний економічний, науково-технічний та інтелектуальний потенціал Україна стає впливовою світовою державою. Обов'язковою умовою успішної реалізації Україною своїх потенційних можливостей є її активне й повномасштабне входження до світового політичного, економічного та правового простору, що пов'язано з розширенням митних економічних відносин, посиленням зовнішньоекономічної діяльності та підвищенням значення митної справи.

Торуючи свій шлях у світову економічну систему, Україна спирається на власні фундаментальні загальнонаціональні інтереси, відповідно до яких визначаються засади, напрями, пріоритети та функції її митної політики. У цьому контексті важливого значення набувають оптимізація вигод, які отримує наша країна внаслідок зовнішньоекономічної діяльності, та врахування небезпек і загроз, що випливають з цього процесу. Отже, розв'язання проблеми її забезпечення стає актуальним та значимим для національної безпеки держави.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є розроблення теоретико-методологічних засад і практичних напрямів забезпечення економічної безпеки України засобами митної політики.

Для досягнення визначеної мети поставлено такі завдання:

– дослідити сутність економічної безпеки держави;

– визначити основні складові економічної безпеки;

– виявити вплив міжнародної політики на забезпечення економічної безпеки в Україні;

– дослідити організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки держави;

– обґрунтувати принципи державної політики в процесі забезпечення економічної безпеки;

– навести методологію моніторингу та провести аналіз забезпечення економічної безпеки в Україні;

– дослідити діяльність митної служби України із забезпечення економічної безпеки;

– визначити перспективи модернізації діяльності Державної митної служби України як одного із засобів посилення економічної безпеки;

– навести та обґрунтувати пріоритетні напрямки забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах.

Об'єктом дослідження є організаційно-економічні процеси забезпечення економічної безпеки країни та механізми управління ними.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади формування та забезпечення економічної безпеки країни, форми, механізми, методи управління митною діяльністю.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дипломної роботи є положення сучасної економічної теорії, теорії управління, економічні закони, праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань проблем економічної безпеки та механізмів її забезпечення. У процесі дослідження були використані як загальнонаукові, так і емпіричні методи наукових досліджень: аналізу та синтезу, абстрактно-логічний, прогностичний, праксиметричний, історико-логічний, аналізу, спостереження, виміру й опису чинників, програмно-цільовий, системно-структурний, індукції, дедукції, моделювання та інші, чим забезпечено достовірність і обґрунтованість отриманих висновків і

результатів. Джерелом інформації стали законодавчі та нормативні документи України, офіційні статистичні матеріали, первинні матеріали Державної митної служби України, інші джерела.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна роботи полягає у наступних результатах:

− доведено, що сьогодні, коли протистояння держав найчастіше виражається в економічній сфері, однією з найважливіших складових національної безпеки безперечно є економічна безпека;

− запропоновано під економічною безпекою розуміти здатність держави через комплекс заходів у зовнішньоекономічній сфері забезпечити сталий розвиток економічної системи держави та її витривалість до зовнішніх негативних факторів, проявів глобалізаційних перетворень у світогосподарській системі з метою реалізації національних економічних інтересів;

− встановлено, що метою економічної безпеки є комплексний і системний результат впливу на потенційні й реальні загрози, досягнення стабільного функціонування в нестабільних зовнішніх і внутрішніх умовах, забезпечення зниження й виявлення та нейтралізації ризик-чинників, які безпосередньо впливають як на саму діяльність, так і на її специфіку;

− визначено джерела підвищення економічної безпеки та формування концептуальної схеми організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки, який є органічним поєднанням структури, функцій, форм, методів і економічних відносин, які в сукупності є регулятором митної діяльності з метою усталеного функціонування митної служби з визначеним ступенем надійності та ефективності;

− для поглиблення розуміння суті механізму забезпечення економічної безпеки запропоновано використовувати економічну категорію „економічна безпекоспроможність” держави, яка відображає стан реалізації митної справи, який визначає здатність митної служби незалежно від будь-яких зовнішніх і внутрішніх загроз цілодобово ефективно забезпечувати досягнення

встановлених державою цілей і завдань за наявних інфраструктури, кадрового, матеріального й технічного забезпечень;

− обґрунтована схема регулювання економічної безпекоспроможності, яка дає можливість визначити концептуальну схему використання показника економічної безпекоспроможності, а також вимоги до забезпечення очікуваного рівня цього показника;

− дослідження пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки в Україні на основі результатів аналізу сучасного стану діяльності митних органів з використанням системного підходу дало можливість представити діючу структуру митної служби України у вигляді відкритої системи й здійснити аналіз її діяльності із забезпечення економічної безпеки;

− узагальнено основні напрями діяльності Держмитслужби щодо забезпечення економічної безпеки України: розвиток міжнародного співробітництва; удосконалення нормативно-правової бази; розвиток співробітництва з підприємницькими структурами та їх об'єднаннями; удосконалення структури митних органів; розвиток митної інфраструктури, поліпшення технічного та інформаційного забезпечень; боротьба з криміналом; розвиток відомчої науки; фінансове забезпечення митної служби України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дипломній роботі положення, узагальнення, висновки та пропозиції мають як загальнотеоретичне, так і прикладне значення для економічної науки й практики діяльності митних органів.

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дипломної роботи 122 сторінки комп'ютерного тексту, у тому числі на 25 з них розміщено 1 таблиця, 6 ілюстрацій, 7 додатків та перелік використаних джерел зі 118 найменування.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Сутнісна характеристика економічної безпеки держави

Національна єдність як запорука забезпечення ефективного захисту інтересів особи, суспільства й держави досягається за умови поваги до гідності людини та реалізації життєво важливих національних інтересів України [101]. Життєдіяльність людини потребує певних умов існування: природно-кліматичних, ресурсних, соціальних та інших, причому ці системи повинні бути адаптовані для задоволення потреб людини [7, 63].

Однією з таких систем є економічна система, призначення якої полягає в забезпеченні потреб людини через реалізацію та досягнення національних інтересів у цій сфері, зокрема конкурентоспроможності держави й економічного добробуту населення. Діяльність державних систем і механізмів управління економікою на різних рівнях влади повинна мати на меті підвищення ефективності функціонування національного господарства та забезпечення його економічної безпеки. Підвищення ефективності економічних систем, відзначає відомий економіст Дуглас Норт [68], завжди є актуальним завданням, над вирішенням якого працюють вчені усього світу.

В умовах стрімкого розвитку суспільства поняття „безпека” одержало досить широке застосування в науковій літературі, навчальних посібниках у зв’язку зі зростанням кількості небезпек і уваги до них з боку держави, громадських організацій, різних партій і рухів, науковців [38, 66, 75,116].

Відомий мовознавець В.Даль визначає „безпеку” як відсутність небезпеки, схоронність, надійність [18]. При цьому „небезпека” трактується ним як обережність, обачність.

Сучасне розуміння поняття дає „Великий тлумачний словник сучасної української мови”, який трактує „безпеку” як стан, коли кому, чому-небудь ніщо не загрожує [9, С. 43].

Аналогічне тлумачення дає й „Словарь русского языка” С.Ожегова, згідно з яким безпека – це стан, за якого не загрожує небезпека. При цьому небезпека трактується як можливість, загроза чого-небудь дуже поганого, якого-небудь нещастя [69, С. 47].

Укладачі „Современного экономического словаря” Б.Райзберг, Л.Лозовський та Є.Стародубцев визначають поняття економічної безпеки як: 1) створювані державою умови, що гарантують недопущення заподіяння господарству країни непоправної шкоди від внутрішніх та зовнішніх економічних загроз; 2) запобігання витоку конфіденційної інформації з фірми, порушенню комерційної таємниці, здійсненню економічних диверсій [104, С. 31].

Л.Коженьовскі зазначає, що безпека – це той стан системи, коли вона здатна до виживання й розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, в умовах дії факторів, що є непередбачуваними та важко прогнозованими.

Підсумовуючи наведені трактування, ми можемо відзначити, що далеко не всі спеціалізовані джерела, тлумачні словники містять тлумачення поняття „безпека”, а в тих джерелах, де воно присутнє, поняття „безпека” розкривається через поняття „небезпека”, яке в сучасній економічній літературі асоціюється з поняттями „ризик”, „загроза”, „виклик”, „вплив”.

Так, Ю.Кунєв показує, що термін „безпека” зазвичай означає відсутність небезпеки (неприпустимого ризику), пов’язаної з можливістю заподіяння будь-якої шкоди системі [46].

Отже, суть самого поняття „безпека” полягає в можливості або здатності протистояти різноманітним небезпекам, загрозам, викликам, впливам, ризикам.

Звісно, наведені вище загальні поняття безпеки повинно уточнюватись або змінюватися відповідно до об’єкта вивчення. Держава як об’єкт дослідження має свої специфічні особливості, оскільки одночасно може

виступати в різних ролях, діяти як один або декілька суб'єктів господарювання, є складною соціально-економічною системою й водночас інституцією, визначає правила гри й у той же час діє як гравець на ринку, може вступати у відносини з іншими державами та підприємствами як держава або як юридична особа. Тому доцільно окремо розглянути зміст поняття „національна безпека", яке сьогодні ототожнюється з „безпекою держави".

Поєднання системотвірних ознак безпеки можна представити у вигляді складної словесної конструкції: „Для стабільного функціонування держави та її регіонів в основних сферах і видах діяльності, у тому числі в митній галузі, потрібно забезпечувати захист від небезпек. Кожна небезпека має своє джерело. Цим джерелом можуть бути явища, процеси, об'єкти й суб'єкти, властивості, умови й чинники, що утримують або містять у собі і становлять або виявляють у визначеній формі ворожі наміри, шкідливі властивості, деструктивну природу й інші загрози. При цьому загрози можуть бути технічного, економічного, інформаційного, соціального й іншого характеру в різних сферах і видах діяльності. Загрози конкретизуються у вигляді викликів – відповідних форм прояву та способів впливу, що призводять до фактичних або можливих негативних наслідків, економічної, соціальної чи будь-якої іншої шкоди, збитку або втрат, які можуть статися або відбуваються з визначеною ймовірністю".

Водночас з утворенням держави, коли постає питання захисту національних інтересів, виникає проблема забезпечення її національної безпеки. Сьогодні Україна проходить складний шлях державотворення. Зовнішня політика будь-якої країни залежить від її стратегічних пріоритетів та цілей, які повинні відповідати існуючим викликам і загрозам. Суттєво змінилося сприйняття України світом. Вона отримала нові можливості для реалізації власних національних інтересів у мінливому й суперечливому глобальному просторі. Ця історична подія супроводжується створенням нових державних інститутів зі сферами відповідальності, які повинні відповідати існуючим викликам і загрозам.

Н.Нижник, Г.Ситник, В.Білоус стверджують, що сьогодні немає єдиної думки в трактуванні базових понять національної безпеки [66].

Аналіз наукових джерел дає можливість стверджувати, що поняття національної безпеки випливає з поняття національного суверенітету.

С.Мочерний писав, що поняття „суверенітет" узагалі визначається як незалежність держави від інших країн під час здійснення внутрішньої та зовнішньої політики в інтересах народу за одночасного реального втілення прав окремої особи й трудового колективу [60]. Національна безпека, за С.Мочерним, є складовою національного суверенітету.

Виходячи з наведених визначень, національний суверенітет та його складова – національна безпека пов'язані з поняттям „інтерес народу" або „національний інтерес". Б.Кормич зазначає, що американська концепція національної безпеки, що отримала широке визнання, базується на теорії „національних інтересів" [43].

Проблемі визначення та класифікації національних інтересів [14, 50, 88] і митної безпеки [80] присвячено численні праці вітчизняних учених, але визначення поняття „митні інтереси" держави, взаємозв'язків таких інтересів зі складовими національної безпеки України – економічною та митною безпеками – на сьогодні відсутнє.

Н.Нижник, Г.Ситник, В.Білоус зазначають, що національні інтереси за своєю спрямованістю орієнтовано на забезпечення виживання та прогресивний розвиток, і, певною мірою, лідерства особи, суспільства, держави – це об'єктивні потреби матеріального й духовного існування як внутрішньо цілісного та самобутнього утворення, це усвідомлені суспільством і задокументовані життєво важливі потреби існування, фундаментальні цінності народу [66]. Ці автори окремо виділяють життєво важливі національні інтереси, тобто сукупність потреб, задоволення яких забезпечує саме існування й можливість прогресивного розвитку особи, суспільства, держави: територіальну цілісність, державний суверенітет, намагання посісти гідне місце

у світовому співтоваристві, добробут громадян на основі забезпечення прав і свобод особи, а також усіх соціальних груп.

На нашу думку, до життєво важливих національних інтересів можна з упевненістю віднести економічні інтереси, адже без їх дотримання неможливе забезпечення перелічених складових.

Під національними економічними інтересами слід розуміти сукупність об'єктивних економічних потреб незалежної країни, задоволення яких забезпечує ефективне функціонування та сталий розвиток її економічної системи, а через неї – і економіки. Економічні інтереси виступають як провідна складова системної сукупності національних інтересів, тому що економічна сфера є базовою.

Під небезпекою для національних інтересів держави розуміють практичні дії однієї держави або групи держав, юридичних чи фізичних осіб із заподіяння шкоди національним інтересам країни (іншої або своєї), тобто процес безпосереднього практичного заподіяння шкоди національним інтересам держави.

Вважаємо, що наведене вище визначення є доволі вузьким, оскільки охоплює лише відносини реагування й унеможливлює превентивні протидії небезпеці. Виходячи з викладених раніше визначень понять „безпека", під небезпекою для національних інтересів слід розуміти не лише практичні дії але й дії чи навіть наміри, що несуть потенційну загрозу заподіяння шкоди національним інтересам.

Згідно із Законом України „Про основи національної безпеки України" суттю категорії „національна безпека" є захищеність гарантованих Конституцією та законодавчими актами України життєво важливих потреб, інтересів і цінностей людини, населення, держави та її регіонів від внутрішніх та зовнішніх загроз, яка забезпечується діяльністю державних органів із виключення (зниження) небезпеки та зі створення безпечних умов життєдіяльності [99]. Статтею 1 цього Закону визначено, що національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини й громадянина,

суспільства та держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз національним інтересам, запобігання їм та їх нейтралізація. Вважаємо, що можливо уточнити це поняття і визначити його як стан і тенденції розвитку захищеності життєво важливих інтересів людини й громадянина, суспільства та держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз національним інтересам, запобігання цим загрозам та їх нейтралізація.

Схоже визначення міститься в Постанові Верховної Ради України „Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України". Національну безпеку розуміють як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей [98].

С.Мочерний дає такі визначення категорії „національна безпека": найкоротше (внутрішня суть) – комплекс ефективних заходів з боку держави, суспільства (у тому числі громадянського) і особи, за допомогою яких забезпечується захист демократичної системи суспільних відносин, здійснюється їх розвиток в інтересах народу; розгорнуте (з урахуванням основних ознак, властивостей, якісних сторін суті) – система заходів з боку основних суб'єктів суспільства, які забезпечують повновладдя нації на своїй території в усіх сферах суспільного життя на основі власності на національне багатство; повне визначення – система ефективних економічних, правових, політичних, ідеологічних та інших заходів у всіх сферах національної безпеки, які забезпечують стабільний розвиток цих сфер у їх взаємодії в інтересах народу й дають йому можливість здійснювати соціальний контроль над ефективністю цих заходів та їх втіленням [60].

Потреби в безпеці пов'язані з прагненням і бажанням держави досягти стабільного й безпечного стану та містять у собі потреби в захисті від економічних, екологічних, технологічних, соціально-економічних та інших

небезпек з боку навколишнього оточення й упевненість у тому, що пріоритетні потреби держави та людини задовольнятимуться [81, С. 25].

Отже, метою безпеки є комплексний і системний результат впливу на потенційні й реальні загрози, досягнення стабільного функціонування в нестабільних зовнішніх і внутрішніх умовах, забезпечення зниження й виявлення та нейтралізації ризик-чинників, які безпосередньо впливають як на саму діяльність, так і на її специфіку.

Також слід зауважити, що в просторово-географічному плані сфера національних інтересів не обмежується територією країни, а поширюється на процеси, що відбуваються в різних регіонах і країнах планети й можуть безпосередньо впливати на розвиток нації [66]. Звідси виникає розподіл національної безпеки на внутрішню та зовнішню.

У Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 12.02.07 №105/2007, поставлено завдання з уточнення й чіткого розмежування завдань і сфер відповідальності суб'єктів забезпечення національної безпеки та з розроблення й упровадження системи визначення та моніторингу граничних значень показників, що характеризують рівень захищеності національних інтересів у різних сферах життєдіяльності, а також виникнення реальних загроз національний безпеці. Ця Стратегія є базою для розроблення конкретних програм, проектів і планів заходів за складовими державної політики національної безпеки, а також механізмів їх реалізації та розрахована на весь період досягнення визначених нею цілей [101].

Оскільки національна безпека є складною системою, то вона має свої підсистеми, елементи, складові [70]. Основні елементи національної безпеки можна поділити на дві групи: силові (воєнна, внутрішня безпека) і несилові (політична, економічна, соціальна, енергетична, екологічна, гуманітарна, демографічна, інформаційна, фінансова та інші), які мають певну специфічну своєрідність, але перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності [13, 19, 31, 34]. При цьому економічна складова є основою національної безпеки.

Узагалі, наведений поділ системи національної безпеки на частини (складові, елементи, тощо) і самі ці частини є умовними, оскільки економічна безпека є досить широким поняттям, яке охоплює і економічний, і науково-технічний, і інформаційний аспекти, екологічну сферу тощо [60].

Як зазначається в Стратегії, у сучасному світі нівелюється різниця між внутрішнім і зовнішнім аспектами безпеки, зростає вага несилових складових її забезпечення [101].

Сьогодні, коли протистояння держав найчастіше виражається в економічній сфері, однією з найважливіших складових національної безпеки безперечно є економічна безпека та її складові, пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю, економічна та митна безпеки [82].

Згідно зі статтею 17 Конституції України забезпечення економічної безпеки належить до найважливіших функцій держави [40]. Основними інституціями, що займаються проблематикою економічної безпеки України, є Рада національної безпеки та оборони України, Національний інститут стратегічних досліджень Адміністрації Президента України, Національний інститут проблем міжнародної безпеки, Інститут економіки НАН України, Українська академія зовнішньої торгівлі, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка та інші державні та наукові установи.

Економічна безпека визначається Концепцією національної безпеки України як такий стан національної економіки й кредитно-фінансової системи, який дає можливість:

– гарантувати економічний розвиток держави на підставі досягнень науково-технічного-прогресу;

– зберігати або швидко оновлювати виробництво в умовах припинення зовнішніх поставок або надзвичайних ситуацій внутрішнього характеру;

– забезпечувати стійке функціонування національної кредитно-фінансової системи й задоволення потреб суспільства за несприятливих внутрішніх і зовнішніх умов [38].

Учені пропонують і інші визначення поняття економічної безпеки. Зокрема, можна виділити три основні підходи:

1. Виходячи з інтересів країни (національних, соціальних та ін.), економічну безпеку розуміють як стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів влади, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал, навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Так, Н.Нижник, Г.Ситник, В.Білоус трактують економічну безпеку як такий стан правових норм і відповідних їм інститутів безпеки, який гарантував би позитивні темпи економічного розвитку, здатність зберігати чи відновлювати виробництво, забезпечувати стійке функціонування кредитно-фінансової системи тощо [66].

2. Виходячи з поняття „стійкість", економічна безпека – це стан національної економіки, що характеризується стійкістю, „імунітетом" до впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, які порушують нормальне функціонування суспільного відтворення, підривають досягнутий рівень життя населення й тим самим викликають підвищену соціальну напруженість у суспільстві, а також загрозу самому існуванню держави [4, 60].

3. Виходячи з поняття „незалежність", економічна безпека розуміється як сукупність умов і чинників, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення й самовдосконалення [1, 60].

С.Мочерний пропонує таке визначення економічного суверенітету: це право власності народу на своє національне багатство, на основі якого вповноважені ним органи влади самостійно здійснюють регулювання економіки та зовнішньоекономічної діяльності в інтересах народу [60].

Вважаємо, що економічна безпека це стан економічного забезпечення національної безпеки держави, загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний, збалансований і стабільний розвиток економічної системи держави, забезпечення самодостатності та стійкості системи, що включає механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Економічна безпека держави є комплексною системою, яка включає в себе множину елементів і напрямів. Серед них: фінансова, грошова, енергетична, зовнішньоекономічна [114], митна [80], ресурсна, демографічна [56], продовольча [112], валютна, кримінальна, медична, інформаційна [42] безпеки, безпека питної води та інші [55]. При цьому структура економічної безпеки тісно пов'язана зі структурою самої економічної системи. Досягнення економічної безпеки можливе як результат досягнення кінцевих цілей її складових. У іншому разі, якщо в якій-небудь підсистемі не буде досягнутий суверенітет (безпека), країна стає частково залежною від зовнішнього оточення (інших країн, міжнародних організацій тощо) (додаток А).

Наукове розроблення проблем економічної безпеки в розвинутих країнах світу активно проводиться починаючи з 80-х років XX ст. При цьому головною метою економічної безпеки західні автори визначають збереження й зміцнення позицій держави у світовій господарській системі.

Питання визначення складових економічної безпеки української держави набуває надзвичайного значення, оскільки змінюється структура економічної системи й комплекс заходів економічної безпеки повинен адекватно реагувати на ці зміни.

В умовах посилення інтеграційних процесів у світовій економіці, поглиблення міжнародного поділу праці, входження України в міжнародний товарний обмін внутрішній стан економіки й добробут народу стають залежними від зовнішньої діяльності. Так чином, зовнішньоекономічна складова економічної безпеки набуває великого значення [10].

В умовах інтеграції у світову економічну систему використання переваг зовнішньої торгівлі поряд з позитивними наслідками результатів торгівлі породжує низку ризиків для національної економіки [67] тому питанню забезпечення економічної безпеки у сфері зовнішньоекономічних відносин і зовнішньої торгівлі приділяється значна увага.

Категорії, які описують економічну безпеку, представлено в багатьох наукових роботах [6, 17, 20, 47, 49, 51, 61, 65, 115], але комплексне визначення

питання економічної безпеки та вивчення поєднаних з нею категорій на сьогодні відсутні.

З огляду на вищезазначене, на нашу думку, економічна безпека – це здатність держави через комплекс заходів у економічній сфері забезпечити сталий розвиток економічної системи держави та її витривалість до зовнішніх негативних факторів, проявів глобалізаційних перетворень у світогосподарській системі з метою реалізації національних економічних інтересів.

Підсумовуючи проведене дослідження, пропонуємо своє трактування місця економічної безпеки в системі національної безпеки (рис. 1.1.).

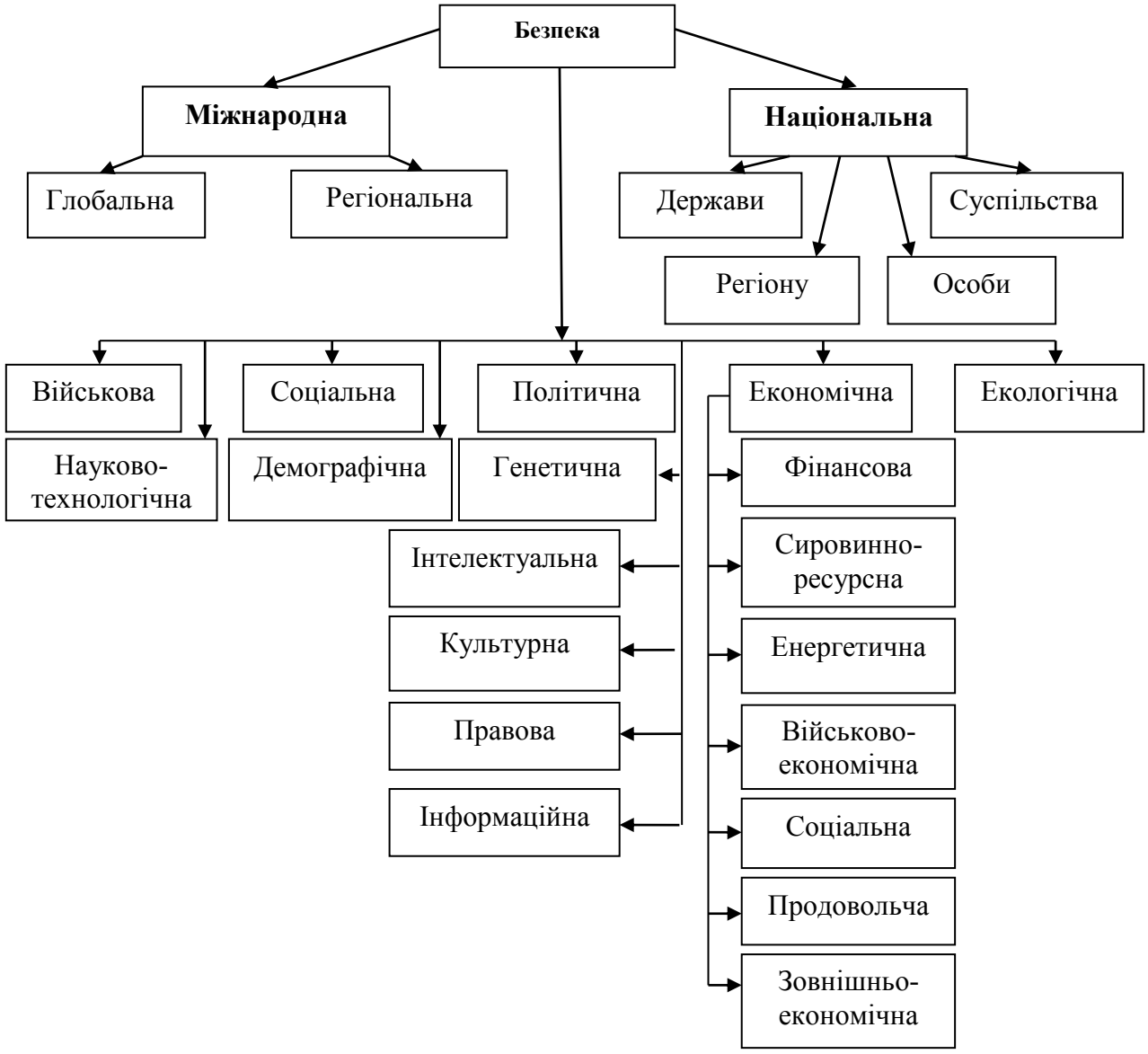

Рис. 1.1. **Економічна безпека в системі національної безпеки держави**

1.2. Основні складові економічної безпеки

Економічна безпека є складною багаторівневою системою, побудованою за принципом глобальності охоплюваних проблем. Перший рівень займають проблеми світового господарства, другий – держави, третій – регіону, четвертий – підприємства, п’ятий – особистості.

Ефективне функціонування системи економічної безпеки передбачає:

– визначення базових загроз економічній безпеці;

– розробку критеріїв економічної безпеки системи в цілому;

– встановлення специфічних загроз економічній безпеці на кожному рівні;

– розробку спеціальної підсистеми критеріїв економічної безпеки на кожному рівні;

– формування базових складових системи в цілому і на окремих рівнях.

У системі економічної безпеки вважаємо за доцільне виділити наступні горизонтальні складові, тобто такі, які відбивають структурно-функціональний вимір: соціальна, правова, фінансова, екологічна і кадрова.

Соціальна складова – це система заходів, спрямованих на захист загальнонаціональних інтересів країни в сфері зовнішньоекономічної діяльності, які надавали б регулятивний вплив на неї і активно протидіяли б зовнішнім і внутрішнім загрозам і сприяли б економічному зростанню держави.

Правова складова – це заходи для законодавчого регулювання протидії загрозам зовнішньоекономічній безпеці із формування оптимальної для країни системи конституційно-правового регулювання.

Екологічна складова – це заходи, пов’язані із забезпеченням охорони природного середовища при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Фінансова складова пов’язана з наповненням бюджету країни необхідними коштами за рахунок зовнішньоекономічної діяльності. У цій складовій помітне місце відіграють податки, податкова і митно-тарифна

політика, які значною мірою здійснюють вплив на зовнішньоекономічну і загальну безпеку країни.

Крім горизонтальних, на підставі аналізу чинників та загроз економічній безпеці, пропонуємо виділити її вертикальні складові:

– експортна;

– імпортна;

– кредитно-інвестиційна.

Показники функціонування української економіки свідчать про те, що в країні в цілому створені основи ринкової економіки. Процес реформації планово-розподільної економіки в ринкову став незворотним.

Економічна політика України характеризується ліберальністю і відкритістю. Світовий досвід показує, що відкритість економіки розширює можливості використання зовнішніх чинників в інтересах прискорення розвитку. Це має на меті широке застосування в національній економіці передових іноземних технологій, нових поколінь машин і устаткування, прогресивного менеджменту, залучення додаткових матеріальних і фінансових ресурсів, можливості включення в міжнародну виробничу кооперацію [33].

Навіть часткова ізоляція від зовнішніх ринків може призвести до негативних наслідків. Експортери можуть втратити ринки збуту, що може спричинити скорочення завантаження виробничих потужностей, а отже, і вивільнення персоналу. Зменшення доходів від експорту здійснить вплив і на бюджет країни.

У зв’язку з цим, орієнтація тільки на відкритість уже не може залишатися єдиним визначальним напрямком зовнішньоекономічної політики країни. Серед заходів зовнішньоекономічного регулювання повинно більше приділятися уваги таким, як захист національного виробництва і внутрішнього ринку від несприятливих впливів із зовні, тобто зовнішніх ризиків.

Як зазначалося вище, однією з важливих складових економічної безпеки є інвестиційна. До позитивних тенденцій в інвестиційній політиці можна віднести те, що в Україні спостерігається постійне зростання обсягів іноземних

інвестицій. У країні створені законодавчі і економічні умови для залучення іноземних інвестицій. Упродовж останніх років спостерігається стійкий приріст інвестицій в основний капітал.

До чинників, які здійснюють негативний вплив на інвестиційний процес, відносяться наступні:

– більшість інвестицій направляється в розвиток харчової промисловості і внутрішньої торгівлі;

– вкрай негативний стан інвестування сільського господарства, зв'язку, будівництва;

– не повною мірою задіяний ринок корпоративних цінних паперів, попри те, що сьогодні склалася сприятлива ситуація для залучення в Україну іноземних інвестицій [72].

Інтеграційна політика європейського співтовариства вимагає максимальної відкритості національної економіки, в тому числі – зняття митних бар'єрів. Це є однією з важливих передумов членства в ЄС. Звичайно, Україна при цьому зазнає певних збитків у своїй зовнішньоекономічній діяльності. Попри те, що для країн нових членів ЄС існують певні механізми захисту національної економіки і поступового переходу до відкритості в рамках ЄС (пільговий період, мораторії, дозволи на використання антидемпінгових процедур тощо), економіка України може зазнати певних збитків [65].

Однією з вагомих складових економічної безпеки є структура виробництва і зовнішньої торгівлі, яка зумовлює конкурентні переваги країни на європейському ринку і дозволяє регулювати процеси диференціації виробництва у бік високих технологій та зниження рівня енергозалежності від певних джерел.

Рівень життя населення – це елемент соціальної складової, який визначає один з найважливіших критеріїв євроінтеграції. Найближчим часом населення України за своїми доходами просто не в змозі буде вижити в умовах євроінтеграції.

Важливим чинником економічної безпеки є глобалізація міжнародної торгівлі і, зокрема у зв’язку з подальшим розвитком і розширенням Світової організації торгівлі.

Ще одним чинником, який впливає на таку складову економічної безпеки України, як конкурентоспроможність на світових ринках, є надмірний захист слабких національних виробників, який за сучасних умов призводить до уповільнення розвитку відповідних галузей, консервує їхню технологічну відсталість, затягує прогресивні зміни, що не відповідає інтересам суспільства в цілому. Завдяки комбінації порівняно низьких цін, зростання професіоналізму і підприємництва, українські виробники, незважаючи на наплив у низку секторів послуг потужних іноземних конкурентів, змогли закріпитися на багатьох ринках, розширити свою присутність (роздрібна торгівля, реклама, аудиторські, консультаційні послуги, комп’ютерні послуги, туризм тощо). Завдяки припливу іноземного капіталу український бізнес одержує вкрай необхідні для розвитку фінансові ресурси і, що не менш важливо, передові технології, ефективні методи реалізації послуг і управління, залучається до високої культури ділових відношень і обслуговування клієнтів [8].

У галузі економічної безпеки цілями промислового розвитку повинні стати досягнення енергетичної і продовольчої незалежності, а також диверсифікованість напрямків по імпорту нафтопродуктів та газу. У ході роботи з досягнення стабільного зростання промислового виробництва необхідно забезпечити удосконалення структури промислового виробництва, експорту й імпорту. Головною метою в розвитку промисловості з точки зору економічної безпеки держави є забезпечення стабільного зростання виробництва конкурентноздатної продукції для задоволення потреби внутрішнього і зовнішнього ринків, також забезпечення раціонального і комплексного використання сировинно-енергетичних ресурсів, розвиток хімічної промисловості, високих технологій [23].

Важливою складовою економічної безпеки держави виступає її транспортно-комунікаційний комплекс. Метою розвитку транспортно-

комунікаційного комплексу є формування раціональної транспортно-комунікаційної системи і транзитних транспортно-комунікаційних коридорів, які забезпечують вихід на зовнішні ринки, поліпшення технічного стану комунікацій і рухомого складу [70, С.67].

Як показує практика, фундаментальні структурні і інституціональні перетворення відбуваються повільніше мікроекономічних процесів. При цьому останні, що є чинниками, які визначають успіх соціально-економічних реформ, відбуваються на рівні підприємств, регіонів. Зазначеними обставинами зумовлена необхідність переміщення центру ваги українських соціально-економічних реформ у регіони і посилення ролі регіональних органів виконавчої влади в реалізації соціально-економічних перетворень.

На відміну від ринку товарів, де лібералізація може стати причиною певного обмеження національних інтересів в окремих галузях, лібералізація в сфері послуг передбачає не лише розширення іноземної участі, але і створює умови, з огляду на специфіку торгівлі послугами, для усунення адміністративних бар'єрів для входу на ринок усіх його учасників, у тому числі і представників національного сегменту. Це, в свою чергу, створить умови для появи на ринку нових постачальників послуг, створення нових робочих місць, зростання професіоналізму українських фахівців і, зрештою, розвитку ефективної конкуренції. Такі умови дозволять задовольнити потреби підприємств і населення в різноманітних послугах високої якості за одночасного зниження витрат на їх придбання [6].

Якщо лібералізація торгівлі товарами призводить до часткового заміщення вітчизняних товарів на внутрішньому ринку продукцією іноземних виробників, то при лібералізації комерційної присутності нерезидентів на українському ринку послуг відбувається зростання обсягу послуг, вироблених в Україні, з використанням наявних у державі матеріальних та інтелектуальних ресурсів. Очевидно, що в разі, якщо Україна стане розвивати ринок послуг, спираючись винятково на національні ресурси або з мінімальним допуском іноземних постачальників на свій ринок, то якісний рівень розвитку галузей

послуг у країні буде неминуче відставати від міжнародного рівня. Це негативно позначиться на динаміці економічного зростання і не буде відповідати інтересам як українських виробників, так і споживачів. Водночас, Україна зацікавлена в створенні сприятливих умов для виходу вітчизняних постачальників на світовий ринок, що буде досягнуто більш повною мірою у випадку інтеграції до ЄС.

Одночасно з отриманням переваг від лібералізації української сфери послуг для забезпечення економічної безпеки держави не можна не враховувати необхідність розумного протекціонізму українських постачальників послуг, рівень конкурентоспроможності яких у низці секторів з об'єктивних причин поки залишається нижче рівня іноземних постачальників. До 90-х років комерційна присутність іноземних постачальників послуг припускалася тільки у формі представництв без права здійснення комерційних операцій на території нашої країни. Лібералізація українського ринку послуг призвела до значної активізації діяльності іноземних постачальників у різноманітних секторах послуг. Особливо помітною є іноземна присутність у нових галузях, переважно у сфері надання ділових послуг, що пов'язано, по-перше, зі зростаючою потребою в подібній діяльності економіки України, яка розвивається, а, по-друге, з недостатнім досвідом українських постачальників послуг у цих сферах. Зацікавленість іноземних постачальників послуг в Україні виявляється також у банківській сфері і страхуванні, транспорті і телекомунікаціях, торгівлі і громадському харчуванні, туристичній індустрії і охороні здоров'я [64].

За рівнем загальновизнаних критеріїв стану народногосподарського комплексу держави: енерго- та матеріалоємність виробництва, продуктивність праці, рівень заробітної плати, рівень екологічності виробництва формується головна характеристика національної економіки – її конкурентоспроможність, яка є чи не найголовнішою складовою економічної безпеки.

Це зовсім не означає, що економічна безпека у держави не забезпечується. Ця складова національної безпеки локалізувалася на окремі,

інколи зовсім не пов’язані сегменти: держава, галузь, підприємство, окремий громадянин.

Законом України „Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 року за № 964-IV визначено основні напрями державної політики з питань національної безпеки України в економічній сфері:

− забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки;

– прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів;

– стимулювання випереджувального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв;

– подолання „тінізації” економіки через реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення відпливу капіталів за кордон, зменшення позабанківського обігу грошової маси;

– забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку;

– здійснення виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень;

– забезпечення енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку паливно-енергетичного комплексу, в тому числі послідовного і активного проведення політики енергозбереження та диверсифікації джерел енергозабезпечення;

– захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту – поставок продукції, яка може завдавати шкоди національним виробникам, здоров’ю людей та навколишньому природному середовищу;

– посилення участі України у міжнародному поділі праці, розвиток експортного потенціалу високотехнологічної продукції, поглиблення інтеграції у європейську і світову економічну систему та активізація участі в міжнародних економічних і фінансових організаціях.

Механізм забезпечення економічної безпеки держави має узгоджуватися з програмами структурної перебудови економіки, стратегією інтеграції до світових та регіональних економічних об’єднань. Розробка його пов’язана з необхідністю більш ефективного використання міжнародного досвіду регулювання зовнішньоторговельних відносин та загальноприйнятих принципів і норм управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Однією з важливих складових механізму забезпечення економічної безпеки є регулювання експорту та імпорту.

Сучасні методи впливу на формування структури ввезення товарів повинні розроблятися з урахуванням складу зовнішніх та внутрішніх чинників, які впливають на ефективність зовнішньої торгівлі, а також вимог державної зовнішньоекономічної політики. Її розробка пов’язана з оцінкою ситуації у сфері економічної безпеки, встановленням цілей, завдань та засобів їх вирішення.

Головним завданням механізму забезпечення економічної безпеки держави є вирішення наступних проблем:

− регулювання напрямків розвитку зовнішньоекономічних зв’язків у вигідному для інтересів держави руслі;

− стратегічне планування і прогнозування розвитку зовнішньоекономічних процесів;

− вдосконалення системи стимулювання встановлення ефективних зовнішньоекономічних контактів;

− непряме фінансове сприяння розвитку зовнішньоекономічних зв’язків у вигідному для держави і суспільства напрямку;

− контроль за станом зовнішньоекономічних процесів і своєчасна оцінка тенденцій їхнього розвитку;

− вдосконалення методів управління зовнішньоекономічними процесами;

− захист вітчизняних товаровиробників, створення умов для їхньої підтримки у кризовому становищі і підвищення рівня

конкурентоспроможності;

− вивчення закономірностей розвитку зовнішньоекономічних відносин і вдосконалення механізмів їх регулювання [76].

Застосовуючи різноманітні засоби непрямого економічного впливу на формування обсягів та структуру товарообміну, держава за допомоги механізму забезпечення економічної безпеки держави повинна впливати на численні аспекти розвитку економіки і зовнішньоекономічних процесів, вдосконалювати систему прийняття та реалізації рішень. В основі системи лежить створення певних комбінацій умов та інтересів, формування яких є важливою складовою державного управління на основі проведення цілеспрямованої економічної політики. Реалізація останньої пов’язана з формуванням системи фінансових та законодавчих стимулів, спрямованих на досягнення конкретних цілей розвитку зовнішньоекономічної торгівлі.

В основу формування таких стимулів розвитку зовнішньоекономічних зв’язків повинна бути покладена спонукальна мотивація до дій у вигідному як суспільству, так і суб’єктам ділової активності напрямку. Формування системи стимулів має базуватися на нормативному регулюванні прибутку від зовнішньоекономічної діяльності, на підвищенні або зниженні зацікавленості підприємницьких структур у тому чи іншому напрямку розвитку зовнішньоторговельних контактів, на прямому та непрямому оподаткуванні, на гармонізації інтересів суспільства, підприємств, окремих людей [18].

Загальноприйнятими інструментами забезпечення економічної безпеки з метою захисту національних інтересів є:

− економічні методи: митно-тарифні, податкові (нетарифні), валютний, стимулюючий експорт;

− адміністративні методи: кількісні обмеження, заборонні, контроль якості, митно-адміністративні вимоги, валютний контроль;

− торговельно-політичні методи: створення сприятливих умов для виходу на зовнішні ринки, програмування зовнішньоекономічної діяльності,

розробка відповідних заходів щодо захисту економічних інтересів України, сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Виходячи з необхідності рівноправної інтеграції України у світову економіку, основним завданнями механізму забезпечення економічної безпеки держави є:

− забезпечення сприятливого торговельного режиму із закордонними країнами, створення зони вільної торгівлі з ЄС та зняття і недопущення нових дискримінаційних обмежень на торгівлю з Україною;

− формування дієвої державної підтримки просування українських товарів на світові ринки;

− залучення іноземних інвестицій в економіку країни;

− урегулювання валютно-фінансових проблем, пов’язаних із зовнішніми боргами України, включаючи довгострокову реструктуризацію, часткове списання зовнішнього боргу.

Частково дані завдання на сучасному етапі вирішуються через обмежене використання нетарифних методів регулювання експорту, використання імпортного митного тарифу для захисту внутрішнього ринку від впливу переходу на світові ціни, введення експортного тарифу, що дозволило запобігти різкому підвищенню цін на енергію і промислову сировину до рівня світових.

Беручи до уваги здійснений аналіз та виходячи з положень Закону України „Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 року за № 964-IV, механізм забезпечення економічної безпеки, на нашу думку, у вигляді блокової системи повинен складатися з: оцінки критеріїв і граничних параметрів стану економіки, що відповідають вимогам економічної і економічної безпеки країни; характеристики зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці, які створюють небезпеку життєво важливим економічним інтересам, визначення і моніторингу факторів, які підривають стійкість соціально-економічної системи країни; формування економічної політики, конституціональних перетворень, що усувають або пом’якшують вплив факторів підриву стійкості економіки.

1.3. Вплив міжнародної політики на забезпечення економічної безпеки в Україні

У сучасних умовах розвитку міжнародного співробітництва можна з упевненістю стверджувати, що формування й функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення зовнішньоекономічної безпеки неможливе без урахування досвіду іноземних держав і вимог сьогодення. З огляду на це необхідним є дослідження впливу міжнародної митної політики на забезпечення економічної безпеки України, а також вивчення міжнародну досвіду, у тому числі в нормотворчому напрямі.

Формування митного законодавства в Україні, що розпочалося з прийняттям Закону України „Про митну справу в Україні", відіграло значну роль у становленні державності, зміцненні суверенітету, захисті державних інтересів України. Однак, як зазначає С.Ківалов, розвиток ринкових відносин, вибір курсу на інтеграцію у світове економічне та митне суспільство зумовили необхідність переходу до нового митного законодавства, яке відповідало б міжнародним митним нормам і стандартам, особливо тим, від наявності яких залежить прийом України до Світової організації торгівлі. У Митному кодексі України була здійснена спроба врахувати сучасні вимоги, зокрема передбачено спрощення режиму переміщення товарів через митний кордон [56]. Проте ефективність зовнішньоекономічної діяльності багато в чому залежить від вимог митного законодавства інших країн, яке постійно вдосконалюється.

Так, Б.Кормич наголошує, що право Європейського союзу, зокрема митне, є динамічним, що пов'язано з інтеграційним процесом [43]. Отже, важливим завданням на шляху інтеграції України у світову господарську систему є постійна адаптація митного права та митної політики до сучасних тенденцій.

Протягом останніх десятиріч під егідою таких міжнародних організацій, як Світової організації торгівлі, Всесвітньої митної організації, Міжнародного валютного фонду та інших здійснювалася активна робота зі спрощення та

уніфікації принципів і методів регулювання зовнішньої торгівлі, у тому числі форм та методів діяльності митних органів [111].

На цьому шляху існує низка невирішених завдань: уніфікації діяльності митних органів з метою полегшення міжнародної торгівлі; прискорення товарообігу при забезпеченні в повному обсязі контрольних, фіскальних і правоохоронних функцій; удосконалення механізму здійснення митних операцій; розширення співробітництва у сфері митної діяльності [92].

Завдання координації діяльності митних органів різних країн, подання їм технічної допомоги, підготовки спеціалістів у сфері митної діяльності виконує Всесвітня митна організація, учасницею якої з 1992 р. є Україна.

Сьогодні Всесвітня митна організація є дійсно глобальним інструментом, що забезпечує міжнародне співробітництво в митній сфері [108]. Головною метою Всесвітньої митної організації є сприяння підвищенню ефективності діяльності митних систем світу, прискорення світового товарообігу, полегшення переміщення товарів і пасажирів через митні кордони. Членство у Всесвітній митній організації дає Україні можливість реально впливати на формування торгового й митного клімату у світі шляхом надання своїх пропозицій у процесі створення актів (стандартів, конвенцій, рекомендацій) цієї організації.

Таким чином, успішне вирішення окреслених вище проблем можливе лише за умови використання передового міжнародного досвіду митної політики й за активної підтримки, технічної та методичної допомоги Всесвітньої митної організації.

Всесвітня митна організація взяла на себе ініціативу в розробленні програм реформування діяльності митних адміністрацій. Реалізацію цих програм спрямовано на усунення перешкод у міжнародній торгівлі, реформування та модернізацію митних органів. Зокрема, була підготовлена загальна Програма реформування та модернізації митних адміністрацій, спрямована на налагодження високопрофесійної, ефективної та економічно

вигідної організації діяльності національних митних адміністрацій, у результаті чого буде встановлений баланс між контролем і сприянням торгівлі [107].

Модернізація митних адміністрацій по суті є системою комплексних заходів, що визначають перетворення стратегічного характеру в діяльності митних адміністрацій, а також механізмів управління перетвореннями та їх реалізацією для забезпечення ефективного функціонування митних адміністрацій в умовах високої динаміки внутрішнього й зовнішнього оточення.

Д.Приймаченко зазначає, що результати модернізації митної адміністрації в Україні були менш дієві та результативні, ніж в інших країнах (США, Франції, Великобританії, Німеччині, Нідерландах, Перу, Китаї). Причиною цього став неналежний рівень правового забезпечення. Утім модернізація мала в цілому успішні наслідки, зокрема: удосконалення національного митного законодавства; більш позитивне сприйняття політики уряду в питанні захисту інтересів громадян і суспільства; підвищення рівня безпеки зовнішньої торгівлі; удосконалення системи збирання обов'язкових платежів та зборів до Держбюджету; спрощення митних процедур; налагодження співпраці митних органів з громадянами й суб'єктами господарювання; підвищення рівня правопорядку у сфері митно-правового регулювання суспільних відносин; активізацію міжнародного співробітництва в галузі митної діяльності; запровадження та застосування митних конвенцій і угод щодо вирішення завдань, пов'язаних з реалізацією митної політики, тощо.

Важливим документом стала Кіотська конвенція Всесвітньої митної організації [100], нормами якої передбачено спрощення і гармонізацію митних процедур і правил.

Конвенцію, з одного боку, спрямовано на стимулювання зовнішньоторговельної діяльності шляхом спрощення й прискорення процедур митного оформлення та митного контролю, а з іншого боку – на те, щоб такі прискорення й спрощення не призвели до нівелювання інтересів держави та суспільства в частині справляння мита й податків, захисту внутрішнього ринку,

а також інших інтересів держави та суспільства, тобто щоб митні адміністрації могли ефективно вирішувати завдання, поставлені перед ними, завдяки переходові до застосування засобів контролю на основі методів аудиту й управління ризиками. Саме тому Кіотська конвенція є орієнтиром під час побудови механізму митного регулювання в багатьох країнах. Крім того, Кіотська конвенція є базою для уніфікації митного законодавства різних країн.

Положення Конвенції сформульовано у вигляді принципів, які, власне, і є базою для вироблення на їх основі конкретних правил регулювання тих або інших процедур і для того самого пошуку компромісу між інтересами бізнесу та держави [100].

Міжнародним актом у галузі забезпечення безпеки зовнішньої торгівлі, спрощення її процедур та здійснення митної діяльності стали Рамкові стандарти Всесвітньої митної організації [105], які являють собою набір принципів і стандартів діяльності митних адміністрацій. Рамкові стандарти Всесвітньої митної організації – це пакет документів, що узагальнюють практику й досвід митних адміністрацій Сполучених штатів Америки та Європейського союзу. Основні завдання цього документа – оптимізація вимог забезпечення безпеки та сприяння зовнішній торгівлі. Згідно з Рамковими стандартами основними шляхами дальшого розвитку митних адміністрацій є: удосконалення міжнародного митного співробітництва, налагодження співпраці з діловими колами, розширення повноважень митних адміністрацій у правоохоронній сфері, застосування методів вибірковості та аналізу ризиків, підвищення ролі аналітичної й розвідувальної роботи, комп’ютеризація, використання досконаліших технічних засобів митного контролю.

У 2005 р. Рамкові стандарти були схвалені представниками всіх країн – членів Всесвітньої митної організації. Державна митна служба України разом зі 118 митними адміністраціями – членами Всесвітньої митної організації підписала Декларацію про наміри щодо імплементації Рамкових стандартів Всесвітньої митної організації на національному рівні. Сьогодні 129 зі 169 митних адміністрацій – членів Всесвітньої митної організації розпочали роботу

з підвищення інституційних спроможностей, яка є необхідним підґрунтям утілення принципів і підходів Рамкових стандартів Всесвітньої митної організації.

Як зазначає А.Мазур, текст Рамкових стандартів Всесвітньої митної організації свідчить про те, що: по-перше, глобалізаційні процеси сприймаються як доконаний факт; по-друге, є прагнення сформувати модель діяльності митних служб, яка врахувала би факт глобалізації та була адекватною йому [52].

Принципами, відповідно до яких згідно з Рамковими стандартами Всесвітньої митної організації повинна відбуватися модернізація національних митних адміністрацій, є:

– попередній обмін між митними адміністраціями різних країн даними в електронному вигляді;

– підтримання системи інформаційного обміну на сучасному рівні, використання останніх досягнень високих комп’ютерних технологій;

– забезпечення митними адміністраціями безпеки вантажоперевезень;

– співробітництво митних адміністрацій з представниками суб’єктів господарювання – учасників зовнішньоекономічної діяльності [62].

В.Приймаченко зазначає, що в разі запровадження Рамкових стандартів Всесвітньої митної організації в майбутньому може бути створена така модель діяльності митних адміністрацій, яка дасть можливість уніфікувати митні правила й процедури, підвищити їх ефективність з точки зору зниження ризиків і забезпечення безпеки, сприяти прискоренню міжнародної торгівлі, підвищити надійність торговельного ланцюга постачання товарів, що, у свою чергу, приведе до зниження собівартості товарів, забезпечить надходження додаткових коштів до Державного бюджету тощо.

Окремі кроки на цьому шляху вже здійснено. Так, Державною митною службою України було проведено оцінювання відповідності власних інституційних спроможностей положенням Рамкових стандартів Всесвітньої митної організації. Європейська комісія Європейського союзу включила

Україну до переліку країн – членів Всесвітньої митної організації й має намір сприяти в розробленні та реалізації національного плану дій з розвитку інституційних спроможностей для забезпечення імплементації Рамкових стандартів у законодавство України.

Оскільки стратегічним пріоритетом міжнародного митного співробітництва України визначено митне співробітництво з Європейським союзом, саме цьому напрямові слід сьогодні приділити найбільшу увагу. Важливим аргументом на користь цього є й той факт, що спільний кордон між Україною та Європейським союзом становить близько 1400 км [86].

Зовнішню торгівлю віднесено до сфери виключного ведення Євросоюзу, його держави-члени утворюють митний союз та єдиний внутрішній ринок [24].

При цьому не слід забувати, що митне право як частина права Європейського союзу має наднаціональний характер, а отже істотно відрізняється від національного та міжнародного митного права.

Б.Кормич зазначає, що національне митне право спрямовано на регулювання суспільних відносин, що виникають у зв’язку з переміщенням товарів через митний кордон держави, міжнародне митне право – відносин, що виникають між суверенними державами й окремими митними територіями у зв’язку зі співробітництвом у митній сфері, а митне право Європейського союзу виступає основою самого існування Європейського союзу у цілому (регулює відносини, що стосуються функціонування митного союзу Європейського союзу); регулює торговельні відносини між Європейським союзом і третіми країнами, а також відносини в митній сфері між Європейським союзом у цілому й країнами-учасниками та третіми країнами й міжнародними міжурядовими організаціями.

Утім окремі питання залишаються досі неврегульованими. Так, питання боротьби з порушеннями митних правил залишаються в компетенції країн – учасниць Європейського союзу. До того ж документи Всесвітньої митної організації мають у цій сфері більший вплив, ніж акти Європейського союзу, а Генеральна угода з тарифів і торгівлі справила найсильніший вплив на митне

законодавство Європейського союзу. Україна донедавна входила до системи преференцій ЄС зі статусом країни з перехідною економікою [109].

Українсько-європейські відносини співробітництва в митній сфері багато в чому спираються на положення Угоди про партнерство й співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Слід зазначити, що, з правової точки зору, саме Європейське Співтовариство – перша та найважливіша організація Європейського союзу, яка є суб'єктом міжнародного права й здійснює міжнародне співробітництво, митну співпрацю.

Згідно з вимогами Протоколу про взаємну адміністративну допомогу між митними органами, який є невід'ємною частиною Угоди про партнерство й співробітництво, були укладені двосторонні Угоди про співробітництво та взаємодопомогу в митних справах з більшістю країн Європейського союзу. Ці Угоди передбачають обмін інформацією, потрібною для виявлення, розслідування та припинення митних правопорушень.

Подання технічної допомоги Державній митній службі України з боку відповідних структур Європейського союзу сприяло розвиткові системи митних органів України. Кошти спрямовувалися на будівництво та реконструкцію відповідно до загальноприйнятих світових норм пунктів пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення, на оснащення органів митного контролю сучасними технічними засобами, на підвищення фахового рівня співробітників Держмитслужби України.

Для забезпечення виконання завдань, визначених Угодою, була створена низка двосторонніх органів: Рада з питань співробітництва між Україною та Європейським союзом, Комітет з парламентського співробітництва, Комітет з питань співробітництва між Україною та Європейським союзом. У діяльності цих органів активну участь бере Державна митна служба України.

Іншими важливими документами, що є підґрунтям митного співробітництва між Україною та Європейським союзом, є План дій Європейського союзу [91] у сфері юстиції та внутрішніх справ в Україні (12.12.01) і План дій „Україна – Європейський союз" (21.02.05) [90].

С.Перепьолкін пише, що сьогодні взаємні відносини в митній сфері між Україною та Європейським союзом реалізуються через співробітництво Державної митної служби України та Європейської Комісії в питаннях, що регулюються Угодою про партнерство й співробітництво, а також на основі двохсторонніх угод, оскільки питання порушення митних правил залишаються в компетенції держав – учасниць Європейського союзу. За станом на 01.01.08 Держмитслужбою укладено двосторонні міжурядові угоди та меморандуми зі 43 країнами [21].

Утім положення Угоди діють лише до набуття Європейського союзу статусу самостійного суб'єкта права й компетенції в галузі митної справи. Надалі потрібне укладання нової двосторонньої угоди про співробітництво та взаємодопомогу в митній справі.

На шляху до зміцнення митного співробітництва між Україною та Європейським союзом існує низка серйозних проблем: гармонізації законодавства, спрощення митних процедур, протидії контрабанді.

Головною проблемою, що стримує розвиток митного співробітництва між Україною та країнами Європейського союзу, є потреба гармонізації митного законодавства. На цьому напрямі, на думку В.Суворкіна, слід відмітити проблеми.

1-а проблема. Однією з головних перепон на шляху гармонізації митного законодавства є те, що митна служба України надає перевагу фіскальній спрямованості діяльності. Крім того, гармонізація законодавства стикається з кардинально різними підходами до митного контролю. Так, в Україні митний контроль здійснюється фундаментально, у країнах Європейського союзу – переважно формально, тобто з перевіркою товарів на основі оброблення попередньої інформації та виконанням надалі процедури митного аудиту.

2-а проблема. Існуючий порядок проведення ідентифікаційного огляду товарів не відповідає сучасним вимогам.

3-я проблема. Непослідовність у впровадженні тарифно-нетарифної політики, неповна відповідність законодавства України вимогам Генеральної угоди про тарифи і торгівлю.

В.Суворкін відзначає, що прийняття Митного кодексу не спричинило очікуваних змін у прогресуванні митних відносин України з країнами Європейського союзу, адже не всі норми Генеральної угоди про тарифи і торгівлю були враховані.

Посилаючись на Л.В.Таран, В.Суворкін зазначає, що Україна в той час опинилася перед дилемою: з одного боку, потрібно було терміново гармонізувати власне законодавство з нормами Світової організації торгівлі, інакше існував ризик потрапити на узбіччя міжнародної торгівлі, з іншого боку – форсування переговорів про вступ до Світової організації торгівлі призводило до тарифно-нетарифних поступок, не завжди виправданих.

Іншим стратегічним напрямом міжнародного співробітництва України є країни Співдружності незалежних держав, зокрема її найближчі сусіди – Російська Федерація та Республіка Білорусь.

Ці країни планують створити Митний союз. Слід зауважити, що головна мета створення запропонованого Союзу – повне зняття обмежень у взаємній торгівлі, створення єдиного торговельного режиму й митного тарифу – не була досягнута. Сьогодні зусилля засновників Митного союзу спрямовуються на перетворення його в Євразійську спільноту – аналог Європейського союзу.

Співдружність незалежних держав як міжнародна організація, що об’єднує суверенні держави, утворені на теренах регіону колишнього СРСР, має на меті всебічний збалансований економічний і соціальний розвиток держав-членів у рамках єдиного економічного простору. На думку деяких авторів, Співдружність незалежних держав є аморфним і недієздатним утворенням, тому потрібне створення Митного союзу з єдиною митною територією, єдиним митним тарифом та єдиною митною службою. А.Мазур зазначає, що прийняті в рамках Співдружності незалежних держав угоди мають виключно технічний характер і не виконують завдання митної та економічної

інтеграції, як і прийняті Основи митних законодавств держав – учасниць Співдружності незалежних держав [88].

Деякі автори не поділяють позитивних сподівань щодо інтеграції України в Європу, доводять доцільність інтеграції з країнами Співдружності незалежних держав і неминучість руйнівних наслідків євроінтеграції [63, 77]. Їх основними аргументами є те, що вітчизняна продукція більшості галузей народного господарства ніколи не була й найближчим часом навряд чи буде конкурентоспроможною на зовнішніх ринках через високий рівень витрат на її виробництво, що зумовлюється потребою додаткових витрат на виробництво в Україні та інших країнах Співдружності незалежних держав у зв'язку зі специфікою природно-кліматичних умов, переважанням застарілих технологій і техніки, відсутністю належної кількості власних джерел сировини, палива та енергії. А отже конкуренція з боку іноземних виробників завдасть руйнівної шкоди вітчизняним товаровиробникам. І напроти, інтеграція з країнами Співдружності незалежних держав дасть можливість відновити виробничі відносини й самозабезпечення основними товарами.

Ці пропозиції є надто радикальними й навряд чи здійсненними за сьогоднішніх обставин. Звісно, не можна нехтувати економічною безпекою вітчизняних товаровиробників, але пропоновані заходи щодо країн-членів Співдружності незалежних держав повинні носити персоніфікований характер.

Утім, яким би чином не склалися політичні й економічні відносини між Україною та Співдружністю незалежних держав, не слід забувати, що Російська Федерація та Республіка Білорусь є й залишаться важливими економічними партнерами України. Тому важливим напрямом співробітництва з цими країнами є вирішення проблем переміщення товарів через кордон, подолання транскордонної злочинності [87].

Таке співробітництво здійснюється сьогодні на основі двосторонніх договорів між урядами держав. Ці договори, зокрема, визначають розташування, статус і режим роботи пунктів пропуску через державний кордон, порядок співробітництва між митними та іншими контрольними

органами держав. Найтісніше співробітництво між державами в питаннях здійснення митного контролю спричинюють норми, установлені в угодах про проведення спільного контролю.

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна визначити основні проблеми, що стоять сьогодні перед економічною політикою України, а саме:

– необхідність остаточно зробити нелегкий вибір стратегічного інтеграційного шляху: або до Європейського союзу, або з країнами Співдружності незалежних держав. На жаль, реалії сьогодення, політична ситуація на карті Європи та розстановка сил у сучасному світі унеможливлюють поєднання цих двох шляхів, а вибір одного з них водночас створює проблеми в економічних відносинах з іншою групою держав;

– потребу узгодження політичних і економічних інтересів України з потенційними стратегічними партнерами;

– потребу оптимізації вигод від активізації міжнародної торгівлі відповідно до вимог забезпечення державної безпеки;

– потребу забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світовому ринку.

Отже, пріоритетними напрямами митної політики України є:

– проведення активної міжнародної політики України з метою створення сприятливих умов для прогресивного економічного та соціального розвитку України;

– забезпечення повноправної участі України в діяльності Всесвітньої організації торгівлі та інших міжнародних організацій;

– участь у заходах, пов’язаних з протидією розповсюдженню зброї, засобів доставки її та військового спорядження;

– поглиблення транскордонного співробітництва;

– адаптація законодавства України в митній сфері до міжнародного законодавства тощо.

Висновки до розділу 1

В результаті наукового пошуку приходимо до таких висновків:

1. Підсумовуючи проведене дослідження, можемо відзначити, безпека – це той стан системи, коли вона здатна до виживання й розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, в умовах дії факторів, що є непередбачуваними та важко прогнозованими.

2. Встановлено, що метою безпеки є комплексний і системний результат впливу на потенційні й реальні загрози, досягнення стабільного функціонування в нестабільних зовнішніх і внутрішніх умовах, забезпечення зниження й виявлення та нейтралізації ризик-чинників, які безпосередньо впливають як на саму діяльність, так і на її специфіку.

3. Доведено, що сьогодні, коли протистояння держав найчастіше виражається в економічній сфері, однією з найважливіших складових національної безпеки безперечно є економічна безпека.

4. Запропоновано під економічною безпекою розуміти здатність держави через комплекс заходів у зовнішньоекономічній сфері забезпечити сталий розвиток економічної системи держави та її витривалість до зовнішніх негативних факторів, проявів глобалізаційних перетворень у світогосподарській системі з метою реалізації національних економічних інтересів.

5. Дослідження впливу міжнародної митної політики на стан забезпечення економічної безпеки в Україні дало змогу визначити основні проблеми: проведення активної міжнародної політики України з метою створення сприятливих умов для прогресивного економічного та соціального розвитку держави; забезпечення повноправної участі України в діяльності Всесвітньої митної організації й інших міжнародних організацій; участь у заходах, пов’язаних з протидією розповсюдженню зброї, засобів її доставки, військового спорядження; поглиблення транскордонного співробітництва; адаптація законодавства України в митній сфері до міжнародного законодавства тощо.

РОЗДІЛ 2
МИТНА ПОЛІТИКА ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

2.1. Організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки

Теорія економічних механізмів виросла з „прикладного" розділу економічної науки, що займався вивченням будови й функціонування економік. На ній базуються множини взаємодій і сумісності рівноважної поведінки економічних суб'єктів зі стимулами.

На базі ґрунтовного аналізу сутності механізмів [54, С.11–65] визначено, що поняття „механізм" є співвідносним і потребує доповнення – „механізм певного об'єкта, процесу, події"; система, процес та їх механізми не повинні розглядатися як зовнішні по відношенню один до одного, побудова механізму означає проникнення в суть, будову, у взаємозв'язок і взаємозалежність елементів підсистем. Особливої уваги заслуговує думка авторів про те, що економічний механізм є інструментом управління системою з метою досягнення цілей створення та функціонування системи.

У контексті процесів трансформації економіки та європейської інтеграції вельми актуальною є робота А.Лімансько́го, де опрацьовано новий підхід до трактування організаційно-економічних механізмів підвищення ефективності промислових підприємств з урахуванням тенденцій змін в економіці Польщі й України [48]. Цю важливу для практичного застосування тему автор досліджує відповідно до сучасної політико-економічної ситуації в Україні, розробляє методологічні й методичні підходи до розвитку організаційно-економічних механізмів інтеграції в Європейський союз як умови ефективного функціонування підприємств. Практичне втілення ідей роботи спирається на обґрунтування шляхів і форм створення польсько-українських

інституціональних структур співпраці в умовах інтеграції з Євросоюзом. Роботу А.Ліманського пронизує думка, що внаслідок формування організаційно-економічних механізмів і умов розвитку співпраці на польсько-українському прикордонні буде створена якісно нова ситуація. В основі – нова роль прикордоння, яке не лише розділяє суспільства й території держав, а й перетворюється на економічний кордон.

У роботі О.Могильного уточнено суть категорії „організаційно-економічний механізм" в аспекті державного регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки. Організаційно-економічний механізм державного регулювання визначено автором як сукупність логічно впорядкованих регуляторних дій держави, спрямованих на комплекс забезпечення переходу від централізованого планового управління до регулювання його розвитку ринковими засобами. Основними об'єктами регулювання, є аграрна реформа, приватизація об'єктів державної власності, створення умов для оптимізації організаційно-правової структури сільського господарства, формування інститутів аграрного ринку й конкурентного середовища та приведення системи управління у відповідність до реалій перехідного періоду.

О.Руднєва вважає, що під час розроблення та застосування економічних механізмів управління реалізацією комплексної програми повинні простежуватися такі їх ознаки, як наявність: системи органів програмного управління різного рівня; комплексу заходів щодо вдосконалення й узгодження економічних нормативів; методів визначення, застосування яких служить однією з причин виникнення програмної проблеми; систему засобів стимулювання виконавців; методів і форм управління процесами розподілу виділених ресурсів і розпорядження останніми; форм і методів контролю за здійсненням завдань [106].

Найсуттєвіші характеристики механізмів забезпечення керованості будь-якої системи пропонують автори книги „Менеджмент трудової активності працівників підприємства": наявність об'єкта діяльності, об'єкта управління

діяльністю як безліччю підоб'єктів; наявність об'єкта – користувача механізму; наявність мети, завдань, стратегії, які визначають відносини користувача й об'єкта та є критеріями, за якими здійснюється відбір об'єкта та його властивостей; наявність прямих і зворотних зв'язків між формівними елементами об'єкта, між суб'єктом і об'єктом, цілями, завданнями, стратегіями, взаємопов'язаними зовнішніми та внутрішніми механізмами.

Вивчаючи досвід регулювання розвитку й реформування телекомунікацій в інших країнах світу, О.Кравчук обґрунтував потребу враховувати під час реформування вітчизняного електрозв'язку загальносвітові та загальноєвропейські тенденції розвитку національних інформаційних інфраструктур: демонополізацію, лібералізацію, приватизацію, інтеграцію та цифровізацію, що дасть змогу Україні гідно інтегруватись у світовий інформаційний простір [45]. За результатами аналізу національних і зарубіжних механізмів регулювання розвитку телекомунікацій автор формулює теоретико-методологічні положення державного регулювання підприємницької діяльності: розподіл регулятивної та виконавчої функцій; реформування засад тарифної політики; поступове впровадження нових принципів ліцензування й сертифікації з метою спрощення входження на ринок нових операторів. У своїй роботі О.Кравчук дає досить аргументований матеріал з цілеспрямованого перетворення системи економічних відносин, у першу чергу, відносин власника. Автор зазначає, що можна не лише зберегти досягнутий рівень ефективності інформаційних систем, а й забезпечити його підвищення завдяки використанню адаптивного організаційно-економічного механізму.

В.Щербань формулює поняття „продовольча безпека", розглядаючи цей вид безпеки як такий стан розвитку конкурентоспроможного збалансованого агропромислового виробництва, що на основі системи державно-правових, організаційних, науково-технологічних, економічних, соціальних, екологічних та інших відносин (механізмів) забезпечує максимально можливий рівень кількості та якості (екологічності) виробництва продуктів харчування відповідно до сформованих соціальних критеріїв якості життя [117].

В.Щербань визначає організаційно-економічний механізм як сукупність форм і методів регламентації, обмежень та дозволів у системі еколого-правового регулювання стану продовольчої безпеки на основі одночасного застосування адміністративних і екологічних методів управління.

Визначальні принципи формування механізмів відображено в колективній роботі „Менеджмент трудової активності працівників підприємства", а саме: включення, цілісну або системну єдність, розвиток, складність, динамізм, організованість, стандартизацію та регламентацію, оптимізацію, гласність, обмеження.

В.Щербань також уважає, що економічний механізм еколого-економічної та правової відповідальності на сучасному етапі повинен ґрунтуватися на цілісній системі принципів.

Усі наведені формулювання визначають організаційно-економічні механізми різних складових національної безпеки, не торкаючися проблем зовнішньоекономічної безпеки.

Стратегічною метою забезпечення зовнішньоекономічної безпеки повинно стати входження України до кола економічно розвинутих країн світу та зниження її ризиків у сучасних міжнародних інтеграційних процесах.

Важливими якісними рисами майбутнього механізму забезпечення зовнішньоекономічної безпеки повинні стати:

– інноваційність та якість дій митних органів;

– високий рівень транснаціональної інтеграції науки й технології митної справи;

– широке використання інформаційних технологій;

– достатнє фінансове забезпечення митної справи;

– збереження національного впливу на об'єкти митної безпеки;

– раціональне використання ресурсів забезпечення економічної безпеки.

Побудова сучасного механізму забезпечення економічної безпеки за всіма переліченими вище ознаками потребує державної підтримки й наявності спеціалістів у реалізації механізму забезпечення економічної безпеки.

Основними вимогами до митних процедур є їх повнота та якість, які, у першу чергу, залежать від технічного рівня цих процедур, а потім уже від інших чинників – організаційних, інформаційних, трудових тощо.

Досягнення стану забезпечення високого рівня економічної безпеки в контексті використання митних органів передбачає створення сприятливого внутрішнього економічно усталеного стану країни. У такому розумінні, з нашої точки зору, можна вживати поняття „економічна безпекоспроможність" країни як стан реалізації митної справи, який визначає здатність митної служби незалежно від будь-яких зовнішніх і внутрішніх загроз цілодобово забезпечувати ефективне досягнення встановлених державою цілей і завдань за наявних інфраструктури, кадрового, матеріального й технічного забезпечень [84].

Організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки можна визначити як органічне поєднання структури, функцій, форм, методів та економічних відносин, які в сукупності є регулятором митної діяльності, з метою усталеного функціонування митної служби з визначеним ступенем надійності та ефективності [83].

С.Ківалов стверджує, що митна служба є засобом проведення митної політики [38, С.68].

Вважаємо, що головним завданням митної служби із забезпечення зовнішньоекономічної безпеки є захист митних інтересів шляхом здійснення митної справи, яка є засобом реалізації митної політики шляхом організації та провадження митної діяльності.

Митна діяльність є формою здійснення митної справи та включає в себе порядок переміщення через митний кордон України товарів та транспортних засобів, митне регулювання, пов'язане з встановленням та справлянням податків і зборів, процедури митного контролю та оформлення, боротьба з контрабандою та порушеннями митного законодавства та інші засоби забезпечення економічної безпеки [53, 36].

Перш ніж розглянути поняття „економічна надійність”, слід уточнити його співвідношення з іншими більш загальними поняттями – „ефективність”, „якість” тощо. Під ефективністю, звичайно, розуміють той ступінь досягнення системою мети, який характеризує її якість або здатність виконувати задані функції найекономічнішим шляхом [110]. Існують також інші визначення цього поняття. У свою чергу, якістю системи називають сукупність її властивостей, які зумовлюють здатність використання системи за призначенням і показують її специфіку та відмінність від інших систем. Коли говорять, що система хорошої, відмінної, задовільної чи поганої якості, розуміють під цим цілий спектр властивостей, серед яких однією з найважливіших є надійність.

Головна мета забезпечення економічної безпекоспроможності – це досягнення необхідного рівня надійності митної служби та забезпечення виконання нею своїх функцій. При цьому вважаємо, що надійність митної служби – це її властивості зберігати за часом у встановлених межах оптимальний рівень здійснення митної справи.

При цьому митна усталеність розуміється як своєчасна й достатня реакція митної служби на зовнішні та внутрішні загрози й виклики.

Теоретичний зміст критерію економічної безпекоспроможності полягає в множині організаційно-економічних показників – параметрів, які оцінюють економічну безпеку й визначають у сукупності повноту організаційно-економічного та інформаційного забезпечень. У сукупності показників важливу роль для митної системи відіграють ефективність її роботи на шляху досягнення цілей, рівень витрат і їх структура. Під митною ефективністю розуміється ступінь досягнення митною службою мети, яка характеризує здатність системи виконувати задані функції найекономічнішим способом. Розроблення механізмів оцінки цих показників митної системи є важливим науковим завданням.

Для визначення суті такого багаторівневого явища, як економічна безпекоспроможність, яка тісно пов’язана з економічною безпекою, бачиться потрібним представлення безпекоспроможності у вигляді відповідності митних

структур та інститутів країни завданням економічної безпеки в межах світової економічної системи.

Якщо врахувати зазначене вище, то критерієм ефективності забезпечення економічної безпеки може бути мінімум неузгодженості фактичного й очікуваного рівнів економічної безпекоспроможності. Досягнення очікуваного (запланованого) рівня є завданням системи управління забезпеченням економічної безпеки.

Оцінка економічної безпекоспроможності – це визначення множини організаційно-економічних показників діяльності митної служби у вигляді якісних характеристик та кількісних індикаторів, які оцінюють можливість здійснення митної справи на визначеному рівні надійності.

Забезпечення економічної безпекоспроможності – це комплексний науковий напрям, який повинен визначати можливість домогтися необхідного рівня надійності й усталеності митної системи в існуючих економічних умовах, що досягається шляхом виявлення та ідентифікації митних небезпек; прогнозування й розроблення методів і засобів захисту митних органів від впливу таких небезпек у повсякденної діяльності; створення ефективного регулювального організаційно-економічного механізму управління митною службою.

Вважаємо, можливим визначити показник економічної безпекоспроможності як множину організаційно-економічних показників результатів діяльності митної служби у вигляді якісних характеристик та кількісних індикаторів, які оцінюють можливість здійснення митної справи на визначеному рівні надійності. Цільовим критерієм управління митною справою в такому разі може бути рівень економічної безпекоспроможності.

Під час розгляду організаційно-економічних питань забезпечення економічної безпеки принципова установка на економічну безпекоспроможність як корисність потенціалу митниці дає змогу визначити його належну практичну реалізацію як відповідний рівень задоволення потреб суспільства.

Економічна безпека може буде забезпечена лише за умови, що політика держави й правова система стабільні та є основою перспективного розвитку авторитету країни. Безпекоспроможність країни, у тому числі митна, тісно взаємопов'язана з довгостроковою стратегією економічного зростання. Стабільність забезпечення економічної безпеки впливає на зростання показників економічного розвитку держави.

Критерії, характеристики та чинники оцінки економічної безпекоспроможності на рівні міжнародних відносин, безумовно, мають свою специфіку. Завдання в досягненні визначеного рівня економічної безпекоспроможності визначає насамперед важливу позицію митної служби в системі міжнародних відносин, головним чином у сфері міжнародної торгівлі, і водночас вимушує її бути гнучкою. Безпекоспроможність здатна нарощувати потенціал країни за рахунок розвитку своїх властивостей.

Цілком природно, що, розглядаючи різні чинники, які впливають на стан забезпечення зовнішньоекономічної безпеки, ми повинні визначити заходи, яких слід уживати для забезпечення стабільності митної політики, та напрями політики уряду.

У формуванні економічної безпекоспроможності значна роль належить ефективності митних процедур і державного регулювання, тому що безпекоспроможність не може бути досягнута за відсутності адміністративно-правових методів регулювання [89].

Організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки, який утілює провідні ідеї дослідження, представлено на рис. 2.1. Він передбачає:

– багаторівневість (макро-, мезо- і мікрорівні);

– спрямованість на досягнення цілей (зокрема, на забезпечення високого рівня митної конкурентоспроможності);

– державне (правове, адміністративне тощо) і договірне (погоджувальне) регулювання;

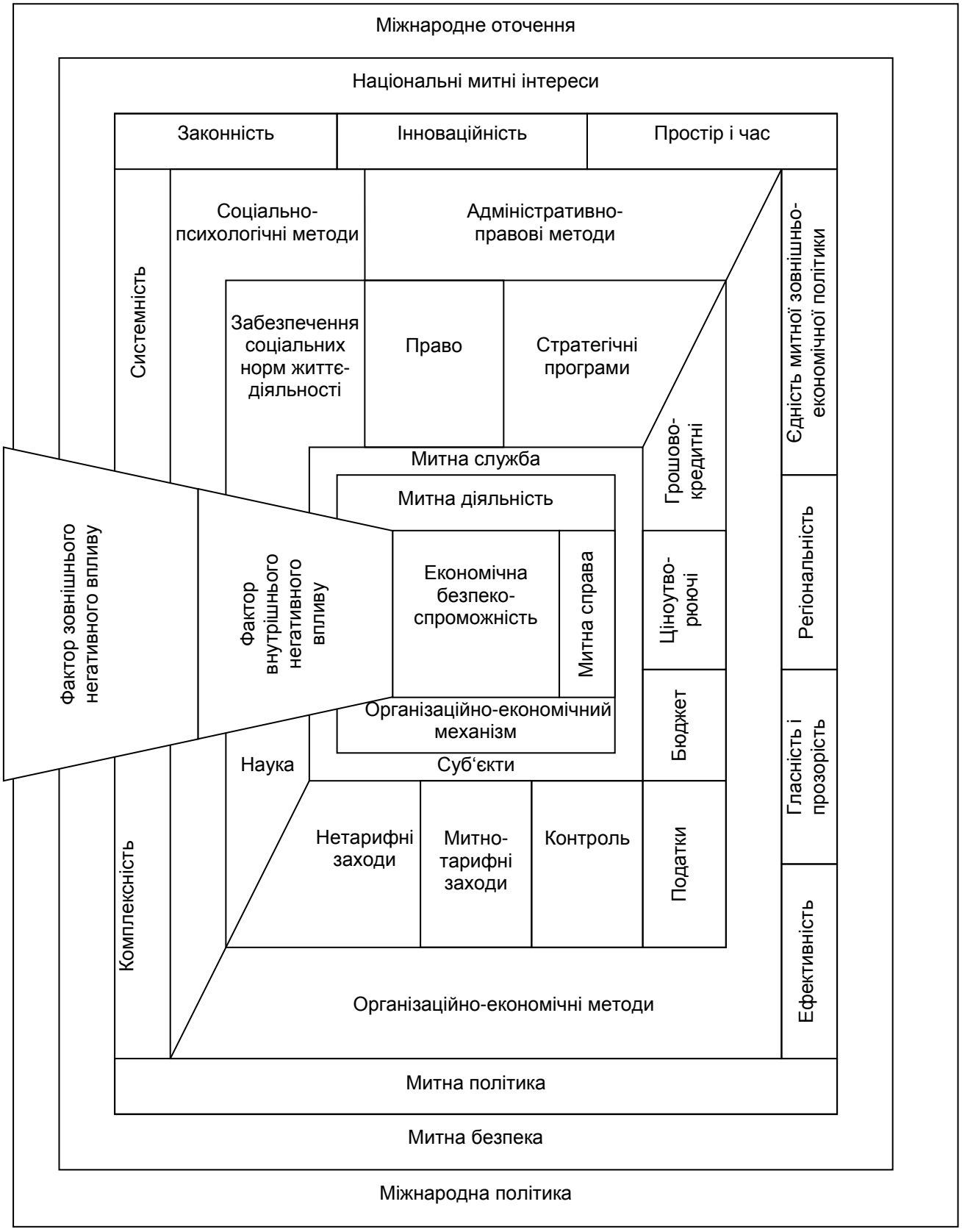

Рис. 2.1. **Логічна схема організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки**

– відповідність економічної безпеки вимогам до безпеки країни у зовнішньоекономічній діяльності;

– процес забезпечення економічної безпеки як об’єкт управління;

– реальність розроблення й реалізації організаційно-економічного механізму досягнення високого рівня безпекоспроможності митної справи.

Формування механізму забезпечення економічної безпекоспроможності повинно відбуватися поетапно на основі принципів економічної заінтересованості та взаємної узгодженості із з учасниками забезпечення економічної безпекоспроможності. Очевидно, таке формування буде мати різну інтенсивність. Тому часові рамки проходження цих етапів можна визначити лише орієнтовно (Додаток Б).

Наявність складного і важкого процесу перебудови митного механізму, передбачає проведення необхідних аналітичних досліджень для виявлення реальних можливостей, умов і передумов подальших заходів. У нинішній період вимагається енергійне впровадження нових елементів цього механізму, нових форм відносин на базі економічних методів. Принципово важливо спиратися на реально досягнуті результати вже проведених реформ.

Завданням вже сьогоднішнього дня залишається розробка взаємоприйнятних принципів і методів безпекоспроможності у окремих регіонах та в цілому в Україні. Необхідні регулярні дослідженні і консультації по формуванню інформовано-обгрунтованого процесу митної справи.

Практичні аспекти дії організаційно-економічного механізму передбачають структурну перебудову процесу митної справи з урахуванням змін у світовому співробітництві. Центр процесу перебудови повинен перемістится у сферу науки і економіки. Повинні отримати розвиток такі перспективні форми митної діяльності як організаційно-економічний та інформаційно-технологічний у якісній взаємодії. Необхідно ці механізми повернути до працівника митниці, який повинен бути головною складовою частиною механізму, який створюється. У цей період слід провести координацію планових заходів, уточнити орієнтири і, можливо, продовжити

горизонти робіт, скорегувати цільові програми розвитку системи економічної безпеки.

Ефективність перебудови механізму забезпечення економічної безпеки залежатиме від того, якою мірою вдасться реалізувати поставлені завдання попередніх етапів. Головним змістом координації програм стане визначення пріоритетів співробітництва, узгодження різних сторін внутрішньо- і зовнішньоекономічної політик країни.

2.2. Принципи митної політики в процесі забезпечення економічної безпеки

Державна політика носить комплексний характер, що допомагає враховувати та поєднувати інтереси багатьох її суб'єктів: держави – суб'єкта цієї конкретної політики та інших держав, суспільства, окремих індивідів.

А.Гальчинський, В.Геєць, А.Кінах і В.Семиноженко зазначають, що метою державної економічної політики є досягнення максимально можливого добробуту суспільства шляхом усебічного розвитку соціально-економічної системи й забезпечення соціальної та політичної стабільності [35].

Митна політика як складова державної політики повинна бути логічною, стабільною, зваженою та реалізовуватися в життя на основі норм митного права. Її головне завдання – це розроблення й правове закріплення стратегії та тактики державних реформ у митній галузі.

Беззаперечною умовою ефективної реалізації політики зовнішньоекономічної безпеки є забезпечення дієздатності системи державної влади через збалансований розподіл функцій і повноважень між її гілками та органами, чітке розмежування на законодавчому рівні політичних і адміністративних повноважень, функцій і відповідальності, регламентація діяльності органів державної влади [118].

Створення та зміцнення політико-правової бази зумовлює добір арсеналу засобів її реалізації.

На цей час відповідно до Конституції України та Закону України „Про Кабінет Міністрів України" українським Урядом встановлено [40, 94], що спрямовування й координування діяльності Державної митної служби України здійснюються Міністром фінансів України.

При цьому Урядом України встановлено, що спрямування і координація міністрами діяльності центральних органів виконавчої влади, здійснюється шляхом:

– формування державної політики у відповідних сферах та здійснення контролю за її реалізацією визначеними центральними органами виконавчої влади;

– унесення на розгляд Кабінету Міністрів України розроблених цими органами проектів нормативно-правових актів і погодження проектів нормативно-правових актів зазначених органів;

– визначення порядку обміну інформацією між міністерством та центральним органом виконавчої влади;

– затвердження структури центрального органу виконавчої влади [94].

Таким чином, можна вважати, що сьогодні Міністерство фінансів є органом, який відповідає за формування митної політики України та після всебічного вивчення цього явища готує на розгляд Кабінету Міністрів пропозиції щодо напрямів митної політики для наступного їх визначення Верховною Радою України.

Митна політика виступає складовою внутрішньої та зовнішньої політик, які визначають зміст діяльності держави та її компетентних органів у сфері регулювання зовнішньоекономічних відносин і організації митної справи та управління митної системи, відіграє істотну роль у виході держави на світовий ринок, а її головним функціональним завданням є забезпечення захисту національних інтересів і національної безпеки в економічній, а також – прямо та опосередковано – у політичній, соціальній, екологічній та інших сферах, що

відображено в Основних напрямах державної політики з питань економічної безпеки України.

Важливим методологічним аспектом дослідження митно-тарифної політики є формулювання її основних, загальних принципів та концептуальних положень [17]. Принципи державної митно-тарифної політики є об'єктивним підґрунтям формування системи митної безпеки, оскільки, з одного боку, відображають певні закономірності, а з іншого – у загальному вигляді визначають умови, рамки й загальнообов'язкові та беззаперечні правила функціонування системи економічної безпеки.

Як одна з функцій державного регулювання митна справа підпадає під дію загальних принципів державного регулювання економіки, зокрема регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

У Законі України „Про зовнішньоекономічну діяльність" визначаються цілі та принципи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності [96] та принципи митного регулювання під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Результати аналізу норм закону в частині встановлення принципів митного регулювання з точки зору забезпечення економічної безпеки дають можливість зробити висновок про те, що ці принципи визначають лише загальні підходи до формування митної політики, передбачають певні дії у відповідь на загрози безпеці: на дискримінаційні або недружелюбні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань; на дії, спрямовані проти недобросовісної конкуренції та зростання імпорту; на дії в разі порушення законів України. Усі ці заходи мають реактивний характер і не дають змоги ефективно протидіяти загрозам.

У Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 12.02.07 №105/2007, передбачено низку превентивних заходів для забезпечення економічної безпеки держави [101].

Утім слід зазначити, що застосування превентивних заходів за всій їх доцільності теж не дає можливості гарантувати досягнення очікуваного рівня

економічної безпеки держави. Застосування таких заходів може не дати результату через наявність об'єктивних загроз, які не можна повністю усунути. Крім того, як відомо, економічний ефект є прямо пов'язаним з ризиком, а отже превентивні дії призводять одночасно до зниження ефективності зовнішньоекономічної діяльності. Загалом слід зазначити, що передбачені заходи багато в чому є декларативними, оскільки, хоча подібні дії передбачено законодавствами багатьох країн, вони не завжди виконуються.

Сучасні вимоги до забезпечення економічної безпеки потребують застосування комплексу превентивних, поточних і реактивних дій з боку держави для забезпечення економічної безпеки. З огляду на це є потреба переглянути й удосконалити принципи державної політики в процесі формування економічної безпеки. Ці принципи повинні лягти в основу створення адаптивного механізму забезпечення економічної безпеки й базуватися на існуючому й перспективному станах економіки та очікуваних ризиках.

Отже, державну політику у сфері забезпечення економічної безпеки слід формувати за такими принципами:

1. Для успішної реалізації завдань забезпечення економічної безпеки держави слід досконало знати об'єкт управління (його структуру, стан, історичні особливості, тенденції розвитку, оточуюче середовище й зміни в ньому).

Загальну характеристику об'єкта управління системи економічної безпеки та основні ознаки цієї системи вже визначено в інших частинах цієї роботи. Утім слід додати таке. У ст. 4 Закону України „Про зовнішньоекономічну діяльність" визначаються види зовнішньоекономічної діяльності, перелік яких є досить об'ємним, але не вичерпним. Цей перелік можна укрупнити й виділити такі основні напрями зовнішньоекономічної діяльності:

– зовнішню торгівлю;

– фінансово-кредитні відносини;

– техніко-економічні відносини;

– науково-технічні, транспортні та інші зв’язки.

Кожен з цих напрямів є потенційним джерелом загроз економічній безпеці держави.

2. За сучасних масштабів і умов зовнішньоекономічної діяльності та діяльності митних органів їх ефективність усе більше визначається організаційним чинником, якістю управління, структурою органів управління. Суть управління економічною безпекою полягає в обміні інформацією та конкретних діях, спрямованих на досягнення певного рівня такої безпеки. Інтенсивність і результативність цих дій визначаються насамперед структурою системи, її організаційним рівнем.

У зовнішньоекономічному комплексі України, який охоплює всі напрями зовнішньоекономічної діяльності, виділяють чотири рівні:

– перший – вищі органи управління зовнішньоекономічною діяльністю;

– другий –міністерства, галузеві й міжгалузеві відомства;

– третій – зовнішньоторговельні госпрозрахункові організації;

– четвертий – підприємства й установи [61, С. 105].

3. Критерії управління економічною безпекою є об’єктивними й не можуть установлюватися довільно: їх установлення потребує не формального акту, а змістовно-сутнісного підходу на основі вивчення чинників економічної безпеки.

Державну політику у сфері формування митної політики пов’язано як із внутрішніми, так і із зовнішніми чинниками, які мають вплив на становлення й розвиток держави, її зовнішньоекономічної діяльності та митної системи. Серед чинників зовнішньоекономічної безпеки, потрібно виділити ті, які найбільшою мірою сприяють її збереженню.

Проблеми зростання ефективності функціонування митної служби України потребують вивчення, виявлення й класифікації чинників, що можуть прямо чи опосередковано негативно впливати на зовнішньоекономічну діяльність, на саму митну службу та її діяльність, а також пов’язаних з

удосконаленням міжнародних економічних відносин, посиленням безпеки кордонів, тобто необхідним є врахування всієї сукупності чинників.

4. Критерієм оцінки ефективності політики економічної безпеки може слугувати лише рівень, якого повинна досягти економічна безпека в процесі розвитку системи митної безпеки.

5. Знання внутрішніх можливостей системи економічної безпеки дає змогу зробити митну політику цілеспрямованою, високоефективною. Міра можливості країни забезпечити економічну безпеку може бути визначена за такими ключовими елементами:

– відповідністю митних органів вимогам світових стандартів і правил. Центральними чинниками тут є витрати на утримання митних органів та застосування новітніх технологій митної справи;

– здійсненням і захистом політики обмежень імпорту та протекціонізму;

– співвідносністю зовнішньоекономічної безпекоспроможності й зростаючого рівня валового національного доходу.

Ця сукупність чинників позитивно впливає на зміцнення позицій економічної безпеки держави. Досягнення стану стабільної економічної безпекоспроможності в існуючих умовах та в довгостроковому періоді є необхідним для держави.

Незважаючи на те, що всі перелічені концептуальні положення державної політики у сфері митної безпеки є вкрай важливими, доцільно детальніше зупинитися на організаційній складовій забезпечення економічної безпеки, оскільки походження питання забезпечення економічної безпеки безпосередньо пов’язано з рівнем організаційного забезпечення здійснення митних процедур.

На нашу думку, у формуванні й реалізації політики економічної безпеки, як у будь якому процесі, присутні три основні фактори: капітал, інновації та праця. Сьогодні людський чинник, тобто кваліфікаційний склад працівників митних органів, превалює над технічним рівнем обладнання. Отже, під час формування системи забезпечення економічної безпеки слід насамперед

приділяти увагу не лише підвищенню кваліфікації працівників митної служби, але й підвищенню технічного рівня системи.

Зміна структури міжнародної торгівлі потребує використання інтенсивних чинників у митній справі, у цьому разі – організаційних та інноваційних.

Хоча відносини між людьми та державою в процесі здійснення митної справи за всіма ознаками є службою, це не означає, що вони не підпорядковані основним законам трудових і організаційних відносин.

Ефективність багато в чому залежить від ступеня досконалості організації всієї системи [28, С. 214]. Суть організаційного процесу полягає в удосконаленні існуючих та застосуванні нових методів і форм організації роботи в усіх ланках управління економікою.

Організаційному процесові властиві певні особливості.

По-перше, він забезпечує реалізацію створюваних нововведень в економічних системах, тобто інтенсифікує процеси.

По-друге, дає можливість планомірно удосконалювати й упорядковувати процеси зі зменшенням утрат робочого часу й часу простоїв.

По-третє, здійснення заходів організаційного характеру в багатьох випадках не потребує нових витрат (у крайньому разі – незначних додаткових ресурсів).

До організаційного процесу можна віднести удосконалення не лише безпосередньо процесів виробництва й праці, а й функціонування окремих чи всієї сукупності елементів господарського механізму – системи управління, планування, фінансування, матеріального стимулювання, матеріально-технічного забезпечення, науково-технічного обслуговування тощо [28, С. 215-216].

Уряд повинен постійно відстежувати й переглядати умови та результати діяльності митних органів у разі зміни в міжнародних процесах, а також порушень процедур або законодавства в процесі митного контролю.

У сфері забезпечення економічної безпеки потрібне вжиття заходів до захисту прав учасників зовнішньоекономічної діяльності, використання надійних і легко зрозумілих інструментів митної справи.

На нашу думку, перехід від декларування до реалізації намірів потребує зміни підходів до ролі держави у формуванні політики економічної безпеки.

Держава в умовах невідпрацьованих і неадаптованих повною мірою до світової практики механізмів регулювання процесів переміщення через кордон людей і товарів, установлення ставок мит, а також контролю за якістю проведення процедур повинна відігравати вирішальну роль у створенні умов економічної безпеки.

Забезпечення можливостей держави впливати на митні процеси має ґрунтуватися на економічному підході до формування митної системи. Не принижуючи ролі таких потужних механізмів державного управління, як бюджетно-податковий, кредитно-грошовий, адміністративно-економічний та податкового регулювання, зазначимо, що митна сфера є тією специфічною галуззю, яка повинна використовуватися державою для реалізації завдань зовнішньоекономічної діяльності й досягнення стабільного положення України у світовій економічній системі.

Аналізуючи співвідношення митної та економічної політик [93], останню можна розглядати як загальне, внутрішню та зовнішню політику – як загальне, а митну політику – як одиничне. Тобто, зовнішньоекономічна політика взагалі як мета реалізується шляхом здійснення внутрішньоекономічної та зовнішньоекономічної політик як її засобів. Відповідно рівень одиничного є засобом реалізації рівня особливого, що являє собою мету. Отже, мета нижчого порядку є одночасно засобом реалізації мети вищого порядку.

Основні напрями митної політики для забезпечення національних інтересів повинні врахувати:

– адаптацію законодавства України до законодавства Європейського союзу, норм і правил Світової організації торгівлі;

– забезпечення умов для сталого економічного зростання та зростання конкурентоспроможності експортного потенціалу країни;

– поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів;

– подолання „тінізації” зовнішньої торгівлі через реформування податкової системи, припинення відпливу капіталу за кордон;

– забезпечення стабільних надходжень до Державного бюджету;

– забезпечення екологічної безпеки;

– забезпечення продовольчої безпеки;

– захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту;

– активізацію участі України в діяльності міжнародних економічних і фінансових організацій;

– забезпечення необхідних умов для реалізації прав інтелектуальної власності.

Важливими складовими напрямів митної політики повинні стати:

– визначення критеріїв і важелів підвищення ефективності митної справи;

– поглиблення транскордонного співробітництва із суміжними державами;

– організація боротьби з митними правопорушеннями, організованими злочинними угрупованнями;

– участь у системі захисту духовного здоров’я людини;

– забезпечення дієвого контролю за переміщенням через митний кордон товарів і транспортних засобів тощо.

Україні потрібно запровадити таку систему забезпечення економічної безпеки, яка ураховувала б свої національні особливості.

Така система повинна включати як обов’язкові умови загальних закономірностей еволюції світових систем, так і конкретно-історичні умови безпеки, національну специфіку й традиції організації митної справи, стереотипи інформаційної свідомості та особливості трансформаційного процесу в Україні.

2.3. Методологія моніторингу та аналіз забезпечення економічної безпеки

Перехід економік розвинутих країн на інтенсивний шлях розвитку неможливий без перебудови всіх елементів господарського механізму. Адаптація митної справи до умов оточуючого середовища повинна враховувати стан і еволюцію світових господарських механізмів.

Найважливішою умовою перетворень є використання економічних методів управління процесами [27, 29, 33, 37, 41]. Це передбачає вироблення науково-обґрунтованих управлінських рішень, що повністю враховують економічні інтереси безпосередніх учасників зовнішньоекономічної діяльності. Економічні методи включають в себе реальні товарно-грошові зв'язки, формування реального ринку товарів, засобів виробництва та ефективної грошово-фінансової системи, митно-тарифне регулювання, ліцензування й квотування та інші важелі.

Економічні методи є різноманітні, тому перед дослідником постає нелегке завдання вибору методів, найбільш чутливих до конкретної системи і адаптованих до неї.

А.Алексєєв та А.Шукалін стверджують, що, установивши жорсткий план, можна досягти певного випуску продукції під загрозою адміністративної відповідальності [3]. Такого ж результату можна досягти встановленням відповідної системи стимулювання труда.

Економічні методи, за допомогою яких досягаються цілі, що можуть бути досягнуті також адміністративними методами, автори відносять до першого типу. Усі інші економічні методи називають дійсно економічними. Вони належать до другого типу. Перехід від адміністративних до економічних методів другого типу може бути здійснений лише насильницьким шляхом.

Різні цілі, що стоять перед двома типами економічних методів, визначають і різну ефективність їх застосування. На першому етапі перебудови митного механізму пріоритет віддається методам першого типу. Метою їх

використання є підвищення ефективності управління зовнішньоекономічною діяльністю не за рахунок посилення обмежувальних дій держави, а через послаблення адміністративних методів, через усунення можливості вирішення економічних завдань вольовим порядком.

Однак перебудова митної системи, а головне, надання цій перебудові необоротного характеру потребують усе активнішого використання економічних методів другого типу.

Практичне значення такого підходу полягає в можливості реально оцінити запропоноване не з точки зору його абстрактної прогресивності, а з позиції реальних використання й ефективності. Той факт, що політико-економічна ситуація останнім часом змінюється надзвичайно швидко, означає, що один і той же економічний метод може швидко перетворитися з „активатора прогресу" у „гальмо розвитку", а це потребує настільки ж швидкої реакції управління.

Коли ми говоримо про формування та забезпечення функціонування організаційно-економічного механізму економічної безпеки, то маємо на увазі його спрямовану деформацію за допомогою економічних методів. Замінюючи на першому етапі перебудови економічного механізму економічної безпеки адміністративні методи економічними методами першого типу, слід надалі звести їх до деякого мінімуму, який дасть можливість саморозвиватися методам другого типу. Так, жорсткі нормативні показники діяльності та їх так зване планомірне підвищення, яке називається ефективним, призводять до усунення умов, стимулів, які визначають ступінь свободи організації в збільшенні доходів.

Централізована політика митних служб, „діалектично" поєднуючи заборонні й товарно-грошові відносини, адміністративні та економічні методи управління, у цілому в примусовій формі вирішує завдання забезпечення економічної безпеки. Персоніфікувавшись у державному апараті, механізм економічної безпеки перетворюється з виконавця державних заходів, регулюючих пропорції зовнішньоекономічних процесів, у творця таких

регуляторних дій, самоізолюється від нагальних проблем внутрішнього й зовнішнього ринків.

З нашої точки зору, характеристикою економічної безпеки може бути економічна безпекоспроможність, яка являє собою потенціал, що власне й визначає спроможність забезпечення економічної безпеки, має відмітні особливості, передбачає чітко орієнтовані позиції щодо економічних умов господарювання й безпосередньо впливає на можливість збільшення митних доходів від провадження зовнішньоторговельної діяльності.

Необхідність використання поняття економічна безпекоспроможність для характеристики роботи митної системи, й зокрема системи митних процедур, можна пояснити так. На вході й на виході системи митних процедур існує множина параметрів. При використанні такої характеристики, як економічна безпекоспроможність, на виході з митної системи головуватиме один параметр – рівень безпекоспроможності. На вході пропонується спеціалізувати вхідні параметри за спрямованістю господарської діяльності економічної системи, наприклад регіону, що забезпечить і єдину систему митного контролю в обраній економічній системі.

При використанні запропонованих методичних підходів управління системою забезпечення економічної безпеки значно спрощується й економічні методи набувають своєї значущості. Можливість зародження розбіжностей у такій системі реальна за відсутності надійного механізму контролю з боку високопрофесійних керівників. Проте потреба забезпечення безпеки об’єктивно продукує нове економічне мислення щодо вже усталеної системи стереотипів економічної безпеки і сучасних бар’єрів захисту.

Забезпечення економічної безпекоспроможності – це процес, що включає велике різноманіття елементів, предметів і явищ і визначається метою економічної віддачі дій. На економічну безпекоспроможність впливають властивості засобів праці, предметів праці та кваліфікація працівників митниці, здатних приводити в раціональну взаємодію всі елементи, тобто ефективно здійснювати процеси митної справи.

Певні можливості в досягненні деякого усталеного рівня економічної безпекоспроможності відкриваються із застосуванням системного підходу в регулюванні митного процесу.

Розглянемо складові формування економічної безпекоспроможності.

По-перше, економічна безпекоспроможність повинна бути основною стратегічною метою діяльності митних органів, яка визначається й відстежується вищим керівництвом. Слід зауважити, що, оскільки в процесі реалізації митної справи задіяні і митниці, і вантажовласники, і перевізники та ін., забезпечення сталого рівня економічної безпеки неможливе. Але підвищення ступеня економічної безпекоспроможності повинно йти по висхідній, бо, як ми встановили, економічна безпекоспроможність – це мета, показник якої – рівень економічної безпекоспроможності, – постійно змінюється в складних міжнародних взаємозв'язках.

По-друге, у підвищенні рівня економічної безпекоспроможності повинні брати участь усі регіони країни й підрозділи митної системи без винятку, тобто це процес комплексний. Особливу увагу слід приділити тим етапам митної справи, які сприяють скороченню часу перетинання кордону, та активному впровадженню інноваційних технологій в організацію митних процедур.

По-третє, забезпечення допустимого рівня економічної безпекоспроможності можливе при безперервному відстеженні, аналізі показника, підвищенні рівня знань персоналу. Слід приділяти основну увагу заходам попередження виникнення небезпеки, тобто загроз, шляхом обґрунтування стратегічних напрямів діяльності, одержання достовірної оцінки виконуваних процедур митного контролю, створення нових механізмів регулювання митної справи.

У зв'язку з цим формуються вимоги до створення економічної безпекоспроможності очікуваного рівня.

Визначення рівня забезпечення економічної безпеки можливе за наявності сукупності організаційних компонентів [81, С. 161].

Оскільки статтею 11 Митного кодексу України безпосереднє здійснення митної справи покладається на митну службу (митні органи) України, то вона і є головним суб'єктом забезпечення економічної безпеки шляхом ефективної реалізації митної справи.

Предметом економічної безпеки, тобто тим, на захист чого вона спрямована, є митні інтереси держави.

Основною метою цих відносин є ефективність митного регулювання і забезпечення економічної безпеки, що потребує організаційного, технологічного, фінансового, соціального забезпечення [78].

Г.Філіна стверджує, що історичний досвід у галузі державного регулювання економічної діяльності показує, що найбільшого ефекту в зовнішній торгівлі держава досягає за рахунок розвитку промислів і впорядкування торгівлі в різних регіонах [113].

Регіональна політика, на думку дослідниці, повинна бути спрямована на забезпечення самостійності місцевих торгово-промислових центрів на тлі посилення ролі держави. Найвигіднішою формою регулювання зовнішньоекономічної діяльності для України, уважає вона, є державна монополія на зовнішню торгівлю. При цьому, доцільно ширше застосовувати принципи географічного районування виробництва, тобто враховувати як кліматичні умови, так і наявність природних ресурсів у регіоні.

Проведені дослідження, пише Г.Філіна, показали, що державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності є прямо пропорційним ефективності проведення регіональної політики і включає в себе структурування економіки; перебудову промисловості; проведення інвестиційної політики, спрямованої на створення в країні сприятливого інвестиційного клімату; створення вільних економічних зон. Правильне здійснення таких заходів сприяє зміцненню зв'язків України з країнами-партнерами й зовнішній торгівлі, забезпечує впровадження нових технологій у вітчизняне виробництво та зовнішньоекономічну діяльність.

Погоджуємося, що в нинішніх умовах від ефективності регіональної зовнішньоекономічної політики залежить успішність вирішення загальнонаціональних проблем, у тому числі проблеми забезпечення економічної безпеки. Розроблення концепції формування системи моніторингу економічної безпекоспроможності регіонів може стати основою для прийняття ефективних управлінських рішень щодо розвитку митної справи країни.

Результативність заходів держави щодо забезпечення економічної безпеки залежить від ефективності здійснення митної справи на регіональному рівні. Дослідження рівня економічної безпеки є порівняльним і доцільним з урахуванням природних умов регіону, рівня розвитку транспорту, умов розміщення виробництв, у тому числі наявності експортоформівних галузей, а також рівнів використання матеріальних і трудових ресурсів, розвитку енергетичного господарства, інженерних комунікацій та особливостей умов управління регіональним господарством.

Економічна безпекоспроможність зумовлюється потребами не тільки окремих суб'єктів, регіонів, а й суспільства в цілому. З урахуванням цього можна побудувати взаємопов'язану послідовність складових формування економічної безпекоспроможності.

Результативність митного процесу багато в чому залежить від пропускної спроможності об'єкта митної справи, тобто від технічного рівня використовуваного обладнання, інформаційних систем, професійного та кваліфікаційного рівнів персоналу, якості інфраструктури об'єкта й правової, матеріальної та кадрової забезпеченості останнього для своєчасного виконання функціональних обов'язків з оформлення документації, контролю вантажів і транспортних засобів, ведення складського господарства, забезпечення безпеки кордону й навколишнього середовища.

В аналітичній оцінці забезпечення економічної безпеки можна виділити три складові:

1) оцінку відповідності митних процедур міжнародним вимогам;

2) власну оцінку митними структурами їх відповідності національним правилам та економічним нормам з метою поліпшення своїх дій;

3) оцінку ступеня контролю рівня економічної безпекоспроможності.

Припускається варіант перевірки й аналізу стану забезпечення економічної безпеки як представниками митних органів інших регіонів, так і вповноваженими органами інспекційного контролю.

Аналіз якості визначення митних процедур та їх виконання забезпечить надійний контроль рівня безпеки, тобто реальний захист прав і інтересів вантажовласників, перевізників, пасажирів тощо.

Економічна безпека повинна характеризуватися та аналізуватися за певними параметрами, згідно з якими розраховуватимуться показники по кожному з критеріїв оцінки стану економічної безпеки [82].

Критеріями оцінки стану економічної безпеки можуть служити:

– стан захищеності митних кордонів;

– частка внесених до Державного бюджету митними органами податків і зборів у загальному обсязі доходів бюджету;

– повнота внесення цієї частки;

– стан реалізації та застосування засобів тарифного і нетарифного регулювання;

– простота організації міжнародної торгівлі;

– стан зміни стандартів управління;

– рівень оновлення інформаційних технологій;

– повнота митного оформлення та застосування митних процедур;

– стан урахування певних ризиків під час здійснення митного оформлення;

– параметри результатів контролю та врахування ризиків;

– стан визначення бази нарахування митних платежів;

– ставлення суспільства до митної служби;

– параметри товаро- та пасажиропотоку через митний кордон;

– стан транзитних перевезень територією країни;

– кількість і наповненість угод про співробітництво в митній справі;

– параметри організації навчання й управління персоналом;

– рівень упровадження інновацій та використання сучасних технічних засобів;

– показники усуненої або недопущеної шкоди;

– стан реалізації заходів з протидії митному шахрайству;

– дієвість кампанії по зв'язках з громадськістю;

– дотримання стандартів поширення інформації [79, 85].

Порогові значення показників кожного з критеріїв оцінки стану економічної безпеки свідчитимуть про потенційні загрози ефективному провадженню митної справи, які існують у певний час.

Чітко визначивши складові оцінки діяльності митних органів з реалізації митної справи, можна визначити стан економічної безпекоспроможності, яка досягається шляхом ефективного провадження митної справи в країні в цілому.

Ця оцінка може стати базою для розроблення заходів із забезпечення економічної безпеки під час планування митною адміністрацією необхідних дій, як власних так і державних, та підготовки аналітичних матеріалів і пропозицій Урядові для коригування його діяльності.

Кількісне вимірювання рівня економічної безпекоспроможності потребує використання великого комплексу індикаторів, які дають підстави для висновків щодо задоволення вищеперелічених критеріїв. Конкретний набір таких індикаторів повинен визначатися в ході економічного аналізу в рамках кожного з напрямів діяльності митної служби [79, 32].

З метою визначення критеріїв оцінки економічної безпекоспроможності потрібно комплексно підійти до питання визнання ризиків як об'єктивної реальності та їх конкретизації.

Комплексність, багаторівневість і навіть багатомірність кількісного рівня економічної безпеки можуть бути оцінені з використанням експертного методу прогнозування [8]. Безумовною перевагою експертних методів є те, що вони припускають використання інтуїції та досвіду висококласних фахівців, учених,

експертів, які на основі аналізу й синтезу різних напрямів знань та інформації можуть продукувати варіанти того чи іншого економічного явища.

Оцінка рівня економічної безпекоспроможності може бути представлена якісними характеристиками та кількісними індикаторами.

Якісні характеристики рівня безпекоспроможності можуть бути представлені низкою показників або чинників, які впорядковуються в міру важливості чи за ступенем впливу цих характеристик на досліджуваний об'єкт. У нашому випадку, вважаємо, найбільш здійсненним і достовірним є метод рангових оцінок. Приваблює універсальність цього методу, який дає змогу одержувати результати в ситуаціях, що характеризуються відсутністю повної інформації, та проводити оцінювання за наявності показників різної природи.

Цей метод поєднується з методами економіко-математичного моделювання й визнана найефективнішою для розроблення прогнозів соціально-економічного розвитку.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження дає змогу визначити наступні висновки:

1. Визначення пріоритетних на сьогодні напрямів митної політики України дає можливість підготувати Стратегію розвитку митної служби України на декілька років уперед для ухвалення на рівні колегії Державної митної служби України та у вигляді розпорядчого документа Кабінету Міністрів України.

2. Важливими результатами дослідження є визначення джерел підвищення економічної безпеки та формування концептуальної схеми організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки, який є органічним поєднанням структури, функцій, форм, методів і економічних відносин, які в сукупності є регулятором митної діяльності з метою усталеного функціонування митної служби з визначеним ступенем надійності та

ефективності. Ці результати дають змогу обґрунтувати принципи застосування цього механізму, його інструменти та методи, визначити суб'єктів зазначеного процесу, їх економічні відносини.

3. Для поглиблення розуміння суті механізму забезпечення економічної безпеки запропоновано використовувати економічну категорію „економічна безпекоспроможність" держави, яка відображає стан реалізації митної справи, який визначає здатність митної служби незалежно від будь-яких зовнішніх і внутрішніх загроз цілодобово ефективно забезпечувати досягнення встановлених державою цілей і завдань за наявних інфраструктури, кадрового, матеріального й технічного забезпечень. Це дає змогу митним органам гармонійно поєднувати в існуючих умовах реальну й потенційну можливості прогнозувати, проектувати та здійснювати митні процедури.

4. Обґрунтована схема регулювання економічної безпекоспроможності дає можливість визначити концептуальну схему використання показника економічної безпекоспроможності, а також вимоги до забезпечення очікуваного рівня цього показника. Наведені компоненти системи моніторингу рівня забезпечення економічної безпеки, схеми взаємовідносин між учасниками митного регулювання та алгоритм аналізу стану забезпечення економічної безпеки дають змогу значно спростити систему й процес моніторингу.

5. Наведено формулювання загальних, принципових положень, що стосуються сфери забезпечення економічної безпеки, а саме: визначення об'єкта управління; визначення превалювання організаційного чинника як підґрунтя ефективності діяльності митних органів; визначення критеріїв управління на основі вивчення чинників економічної безпеки; установлення критерію оцінювання ефективності політики економічної безпеки на основі рівня, якого повинна досягти економічна безпека; знання внутрішніх можливостей системи економічної безпеки, тобто економічної безпекоспроможності, – дає можливість визначити взаємозв'язок принципів державної політики забезпечення економічної безпеки, умови, рамки й закономірності функціонування системи економічної безпеки.

РОЗДІЛ 3
ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Діяльність митної служби України із забезпечення економічної безпеки

Використання системного підходу до концептуальних основ організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки дає можливість здійснити аналіз митної системи й типової схеми її діяльності. В основі лежить проста ідея, тому що будь-яка економічна діяльність може бути представлена як цілісна система використання ресурсів, отриманих внаслідок управлінських рішень. Такий системний підхід відображає динамічну природу всієї діяльності економічних суб'єктів і дає можливість описати її в техніко-економічних термінах і показниках.

Діючу структуру митної служби України визначено Митним кодексом України. Її можна представити у вигляді схеми (додаток В).

Представлення структури митної системи в такому графічному вигляді забезпечує логічно пов'язаний контекст для розуміння як її природи й завдань для використання методів аналізу, так і оцінки отриманих результатів. Більше того, системний підхід слугує вступом до управлінського моделювання та підвищує властивість бачити й оцінювати корінні аспекти економічного аналізу системи.

Відповідно до ст. 3 Митного кодексу України організує й забезпечує здійснення митної справи та координує діяльність спеціально вповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі митної справи Кабінет Міністрів України.

Безпосереднє керівництво митною справою покладається на спеціально вповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи – Державну митну службу України.

Функціональну структуру митної служби України складають структурні підрозділи, які в межах покладених на них завдань безпосередньо здійснюють митну справу та реалізують митну політику держави [5].

За станом на 01.01.13 у системі митних органів України діяло 3 регіональні митниці, 44 митниці, 153 митні пости, 8 спеціалізованих митних установ та організацій. Митники працюють у 217 міжнародних і міждержавних пунктах пропуску, у тому числі 109 автомобільних.

Штатну чисельність митної служби встановлює Кабінет Міністрів України за поданням Голови Державної митної служби України, погодженим з Міністерством фінансів України. У 2012 році чисельність працівників митних органів у кількості 17759. Для забезпечення митних органів кваліфікованими кадрами створено національну систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців митної служби [103].

У зв’язку із затвердженням структури центрального апарату Державної митної служби України функції визначені та розподілені між структурними підрозділами центрального апарату Держмитслужби, а подвійні функції були ліквідовані, так само усунено відсутність відповідальності за виконання окремих функцій.

Взаємовідносини в системі митних органів України ґрунтуються на поєднанні централізації й децентралізації. Кожний нижчий по вертикалі орган підпорядковується вищому. При цьому централізоване управління діяльністю митних органів гармонійно доповнюється прямим підпорядкуванням окремих митних органів та їх структурних підрозділів Державній митній службі.

Митна система являє собою розгалужену мережу митних органів, пише Є.Додін [25], яких наділено державно-владними повноваженнями, і мережу організацій та навчальних закладів, що входять до структури митної системи. Виділення митної системи у окрему гілку державної виконавчої влади

зумовлено не тільки специфічністю виконуваних нею завдань – митного контролю й митного оформлення товарів, предметів і транспортних засобів, що переміщуються через державний кордон України, головним чином, обсягом і змістом функцій, реалізовуваних системою для виконання цих завдань.

Крім того, слід відзначити, що серед пріоритетних напрямів, незмінних у часі, ті, що стосуються виконання державних завдань:

– виконання завдань, визначених Державним бюджетом України;

– спрощення та модернізація митних процедур на кордонах і всередині держави;

– розроблення українського митного законодавства, що відповідає міжнародним стандартів і стандартам Євросоюзу та забезпечує імплементацію в Україні міжнародних стандартів з питань митної справи.

Суть здійснюваних у нашій країні реформ господарського механізму з урахуванням зовнішньоекономічної складової полягає в переході до більш високоефективного використання економічних методів і моделей.

Існуюче поширене використання адміністрування пояснюється низкою суб'єктивних причин. Орієнтування на адміністративні, а не економічні методи протягом тривалого періоду призвело до того, що вони стали базою формування постанов, інструкцій, наказів, і багато положень, що містяться в рішеннях останніх років, можуть бути виконані лише на основі адміністративного примусу.

Заміна адміністративного примусу економічною заінтересованістю потребує зміни форм організації служби. Головним двигуном і наріжним каменем удосконалення системи повинен стати рівень економічної безпекоспроможності, який визначить досягнення лідерської планки.

Для того щоб здійснити перехід до економічних методів, потрібна перебудова механізму забезпечення економічної безпеки, а також удосконалення економічних відносин з країнами – учасниками міжнародної торгівлі.

Митна служба для ліквідування примусового адміністрування повинна мати три точки опори:

– право на реалізацію митної справи;

– право на отримання інформації для здійснення попереджувальних та захисних дій;

– право на перевірку достовірності заявленої інформації після завершення митного оформлення.

Це сприятиме значному спрощенню та прискоренню процедур митного контролю на основі партнерської довіри між митницею й суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності як при митному оформленні, так і після його завершення.

Сьогодні митна служба має можливість тільки реалізовувати митну справу.

Оперативно-розшукова діяльність. У розділі 1 „Митні правопорушення. Розслідування та встановлення митних правопорушень" додатка III до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур визначено стандартне правило, згідно з яким національне законодавство визначає умови, за яких митна служба правомочна [100]:

– оглядати товари та транспортні засоби;

– вимагати пред'явлення документів або листування;

– вимагати доступу до комп'ютерних баз даних;

– проводити обшук осіб і приміщень;

– добувати докази.

Ці функції митна служба може виконувати тільки за наявності права реалізовувати оперативно-розшукову діяльність. Для цього потрібно внести зміни до Закону України „Про оперативно-розшукову діяльність" у частині визначення Держмитслужби суб'єктом реалізації оперативно-розшукової діяльності.

Постаудит. У розділі 6 „Митний контроль” додатка II до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур визначено стандартне правило, згідно з яким система митного контролю передбачає й контроль на основі методів аудиту. Сьогодні Держмитслужба виконує це правило на підставі національного законодавства, яке в основному адаптовано до умов Міжнародної конвенції про гармонізацію та спрощення митних процедур і відповідає її вимогам. Постаудит здійснюється шляхом проведення митними органами документальних перевірок платників податків. Однак сьогодні Держмитслужба виконує згадане правило в умовах державного обмеження реалізації цієї функції: митники мають право проводити перевірки самостійно лише на підприємствах, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, тобто тільки на підприємствах – перших покупцях, які безпосередньо отримали імпортні товари.

Для переходу на економічні методи управління в митній службі потрібно посилити самостійність і економічну відповідальність митних ланок. Вони повинні підпорядковуватися не чиновникам, а законам, зобов’язані нести постійну економічну відповідальність за результати своєї діяльності перед споживачами, вищими органами,

Посилення самостійності й економічної відповідальності митниць сприятиме раціоналізації ведення митної справи в разі виникнення потреби самоконтролю за перебігом митних операцій, обліку виконаних робіт.

Поява нової фази діяльності митних організацій викликана не тільки й не стільки внутрішніми обставинами, скільки економічними та політичними чинниками зовнішнього порядку.

Оскільки діяльність Державної митної служби безпосередньо пов’язана із зовнішньоекономічною активністю підприємств України й залежить від неї, доцільно розглянути результати зовнішньоекономічної діяльності підприємств, що дасть змогу побачити перспективи діяльності митних органів.

За даними Держмитслужби [21], у 2012 році зовнішньоторговельний обіг України становив 148 668 млн. дол. США, у тому числі експорт – 66 967 млн.

дол. США, імпорт – 81 701 млн. дол. США. Порівняно 2011 року зростання зовнішньоторговельного обігу становить 35%, при цьому імпорт зріс на 34%; експорт – на 36%. Сальдо зовнішньоторговельного балансу негативне й становить (–) 14 735 млн. дол. США.

Обсяг зовнішньоторговельних операцій постійно зростає. Порівняно з 2009 роком приріст експорту склав 36%, імпорту – 34%, що свідчить про активізацію зовнішньоторговельних зв'язків України з країнами світу.

Товарна структура зовнішньої торгівлі, за даними митних органів, виглядає таким чином (додаток Г) [22].

Структуру експорту та імпорту у 2012 р. по регіонах України наведено на рисунках 3.1 і 3.2.

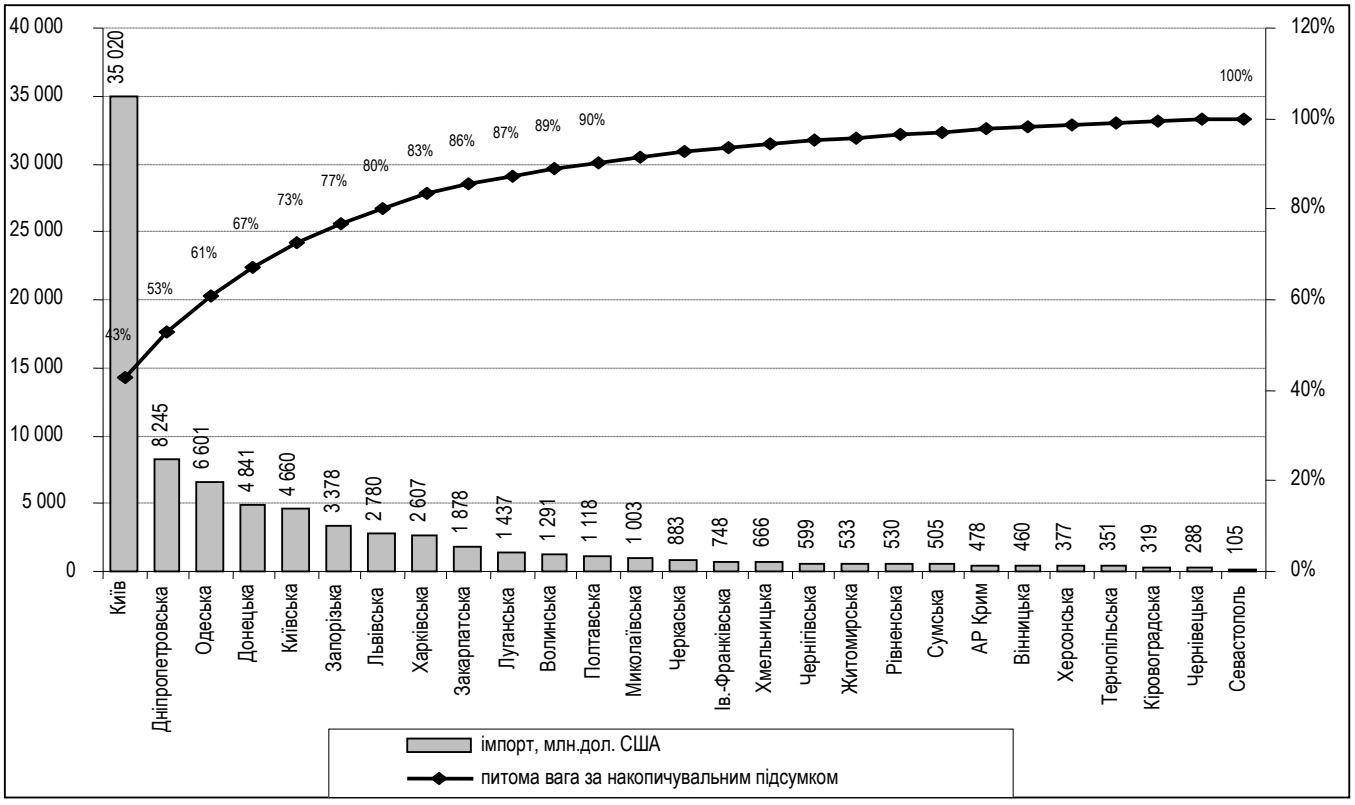

Рис. 3.1. **Структура експорту у 2012 р. по регіонах**

Митна діяльність має важливу особливість – впливає на активність зовнішньоекономічної діяльності, і, якщо в зовнішньоекономічній діяльності починають переважати пасивні форми адаптації до світової економіки над активними, це слід сприймати як неефективну діяльність усіх суб'єктів

зовнішньоекономічної діяльності, і особливо митної служби. При порушеннях рівноваги в експортно-імпортних операціях виникає потреба вивчити проблему з точки зору зміни негативної ситуації.

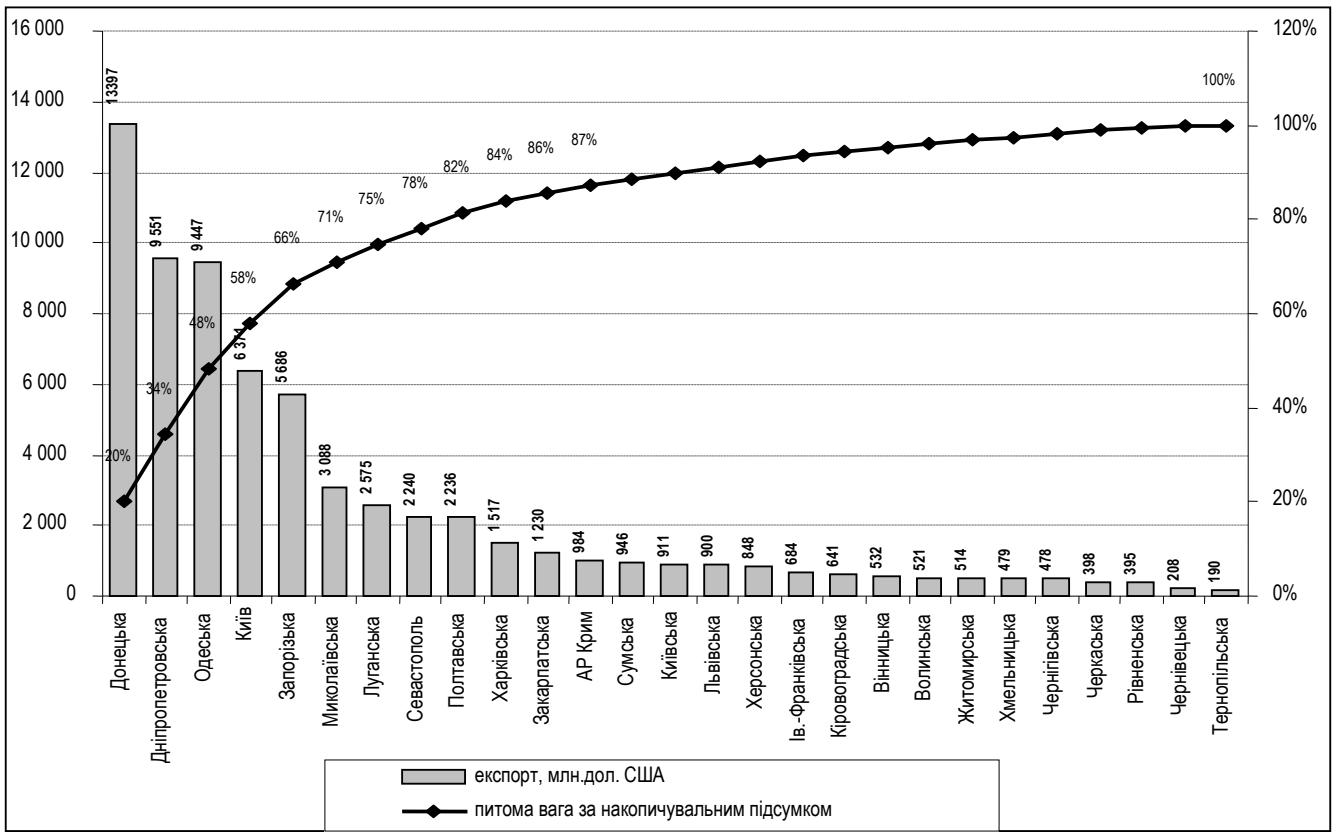

Рис. 3.2. **Структура імпорту у 2010 р. по регіонах**

Висвітлення митних проблем у спеціальній літературі в основному зводиться до констатації фактів, що свідчать про перевантаженість та інші проблеми митниць. Незважаючи на змістовий потенціал, накопичений наукою в цій галузі, проблеми збалансованого розвитку митної справи, забезпечення економічної безпеки ще далекі від вирішення. З метою визначення стану й перспектив зовнішньоекономічної діяльності, пов’язаних з митною справою, потрібно провести ретроспективний аналіз і оцінювання найважливіших організаційно-економічних проблем діючого митного комплексу.

У ході реалізації визначених пріоритетів спостерігається зростання результатів діяльності Державної митної служби (табл. 3.1).

Завдяки здійсненню заходів з посилення контролю за правильністю визначення митної вартості товарів протягом 2012 р. додатково направлено до

Держбюджету 3 349,4 млн. грн., що у 2,5 разу більше, ніж у попередньому році (1 318,6 млн. грн.) [81, С. 189].

Таблиця 3.1

Основні показники діяльності митної служби України

Назва показника	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Товарообіг, млн. дол. США	69 769,9	81 682,2	110 098,4	148 668,3
у т.ч.: – експорт	34 215,9	38 418,5	49 262,0	66 966,9
– імпорт	35 554,0	43 263,7	60 836,5	81 701,4
у т. ч. обкладений: – митом	12 576,0	13 935,4	19 285,3	28 644,0
– акцизним збором	1 884,9	3 809,1	6 611,4	11 965,3
– ПДВ у грош. формі	20 921,4	29 039,5	38 933,3	73 605,8
Кількість суб'єктів, що здійснювали ЗЕД	34 048	34 418	34 320	36 421
Оформлено вантажів, млн. тонн	428,9	423,9	484,3	427,6
З них:				
– експорт	126,0	128,3	145,5	149,8
– імпорт	103,3	90,3	117,3	101,1
– транзит	199,6	205,3	221,4	176,7
Оформлено вантажних митних декларацій, тис. шт.	2 620,8	2 969,9	3 301,6	3 492,1
з них:				
– експорт	605,4	652,0	742,0	–54,8
– імпорт	869,1	1 034,2	1 135,9	127,9
– транзит	415,7	437,7	481,5	21,4
Активність переміщення через кордон				
Пропрямувало громадян, млн. осіб	73,4	77,1	84,0	87,6
з них: – з декларуванням	9,9	11,4	13,7	11,4
Пропущено транспортних засобів, млн. шт.	22,0	21,9	23,7	23,3

Додаткові надходження до бюджету внаслідок посилення контролю за роботою з прийняття класифікаційних рішень становили 153,4 млн. грн., унаслідок здійснення контролю за правильністю визначення країни походження товар – 42,7 млн. грн.

Якщо проаналізувати результати діяльності митної, то можна констатувати, що реальні показники не відповідають, зокрема в частині збалансованості експортно-імпортної діяльності, стратегічним показникам, визначеним у стратегічних програмних документах.

Стан митної діяльності не пов'язаний з потребами розвитку зовнішньоекономічної діяльності, що зумовлює необхідність створення нових адаптивних економічно розумних механізмів проведення митних операцій.

Доводиться визнати, що в Україні досі не вироблено цілісну ідеологію та чітку програму організаційно-економічних перетворень і послідовної системної діяльності митної служби в пріоритетному напрямі забезпечення зовнішньоекономічної безпеки країни. Митна служба докладала зусиль до перебудови структури управління й створення нових структур, однак ці зусилля були переважно стихійними, непослідовними й суперечливими, що відображало в цілому соціально-економічний клімат країни.

Забезпеченню митного оформлення зовнішньоторговельних операцій сприяла робота з удосконалення технологій митного контролю й митного оформлення, спрямована на прискорення та спрощення процедур митного оформлення товарів, що перетинають митний кордон України, при одночасному забезпеченні ефективного контролю за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та громадянами чинного законодавства.

На основі даних про розмір митних платежів та обсяги експорту-імпорту можна розрахувати показник рентабельності зовнішньоторговельного обороту як співвідношення розміру митних платежів і обороту (рис. 3.3).

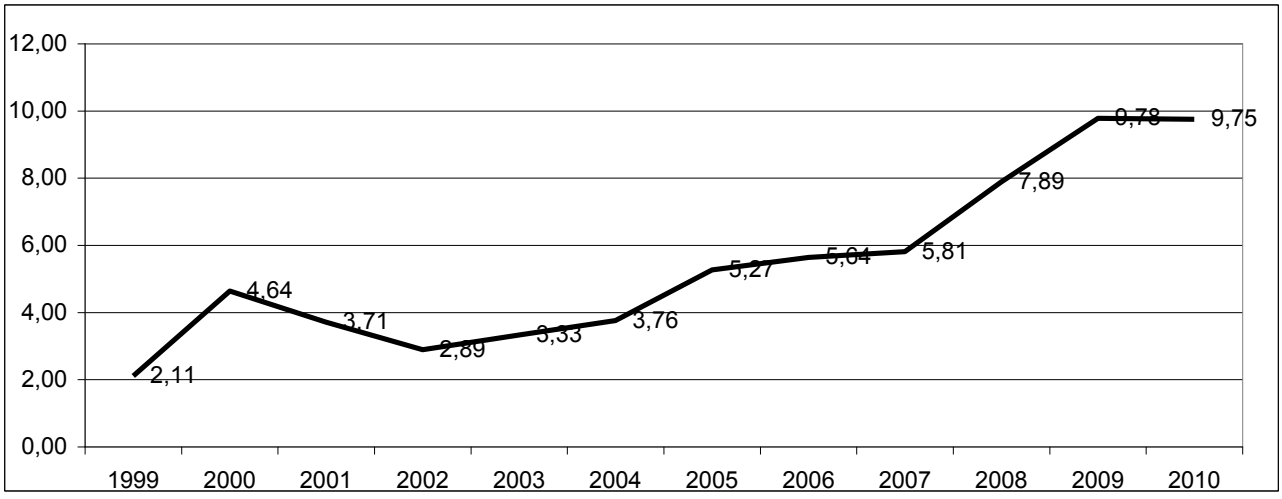

Рис. 3.3. **Динаміка показника „рентабельність зовнішньоторговельного обороту", %**

Результати аналізу отриманих даних показують зростання обсягу митних платежів на грошову одиницю зовнішньоторговельного обороту.

Залежність обсягу митних платежів від зовнішньоторговельного обороту представлено на рисунку (рис. 3.4.).

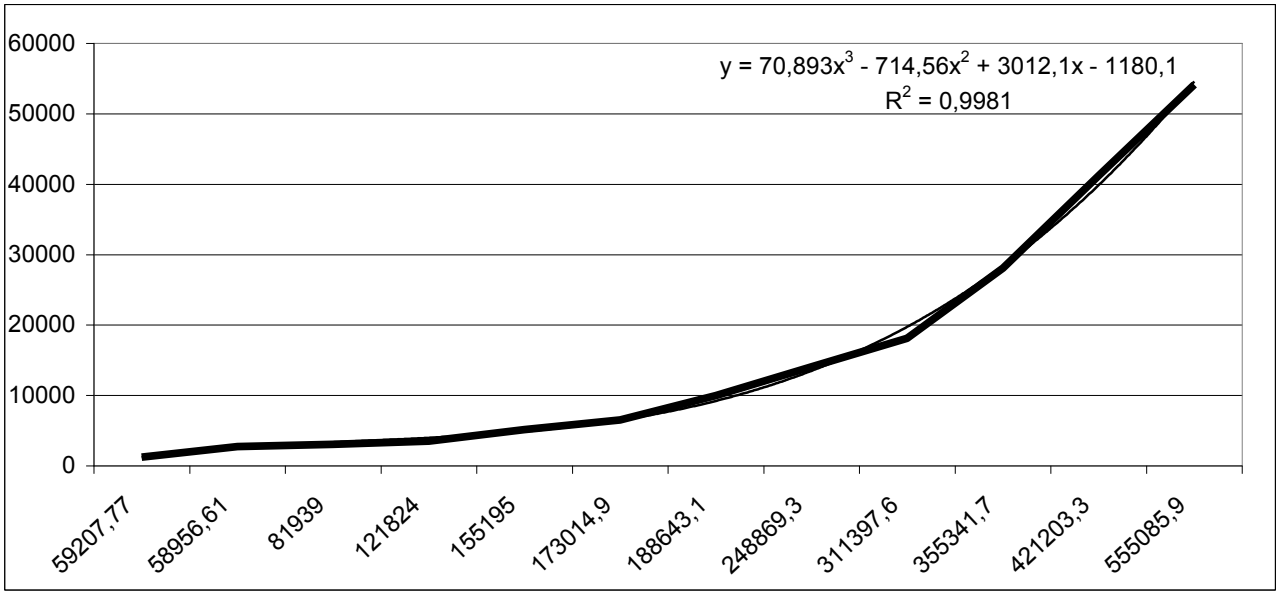

Рис. 3.4. **Трендова залежність обсягу митних платежів від зовнішньоторговельного обороту**

Коефіцієнт кореляції між обсягом митних платежів та зовнішньоторговельним оборотом становить 0,974071, коефіцієнт достовірності апроксимації – 0,9981, що свідчить про високу достовірність моделі.

Про виконання Державною митною службою України завдань Державного бюджету свідчать дані, що приведені в додатку Д.

У 2010–2012 рр. зростання обсягів надходжень митних платежів до бюджету стало можливим унаслідок послідовної роботи за напрямами:

– удосконалення окремих порядків митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України;

– скасування нормативних актів Держмитслужби, які стримували активність зовнішньоекономічної діяльності підприємств і організацій;

– реалізації державної програми „Контрабанді – СТОП”;

– посилення контролю за правильністю визначення бази оподаткування, правильністю класифікації товару та правильністю визначення країни походження товару;

– оптимізації структури Держмитслужби та митних органів; перерозподілу зон діяльності митниць; ротації керівного складу митних органів;

– посилення відповідальності керівників митниць за результати роботи підпорядкованого митного органу.

Завдяки законодавчій забороні [95] надання відстрочень у сплаті податкових зобов'язань припинено із січня 2012 р. вексельні розрахунки за ПДВ.

Крім того, з прийняттям розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.01.08 №88-р [23] припинено надання податкових пільг за рішеннями судів.

У 2011–2012 рр. досягненням у напрямі наповнення Держбюджету України значною мірою сприяла активна взаємодія митної служби із суб'єктами господарювання, що спричинило забезпечення зростання обсягів надходжень до бюджету.

3.2. Перспективи модернізації діяльності Державної митної служби України як одного із засобів посилення економічної безпеки

В умовах глобалізації та поглиблення міжнародної інтеграції відкриваються нові можливості для розширення міжнародних і зовнішньоекономічних зв'язків, розвитку обміну товарами, технологіями, капіталом та працею [71 – 74]. За таких умов перед митними органами постає завдання не лише забезпечити ефективну роботу, але й постійно вдосконалювати принципи діяльності для дотримання вимог забезпечення зовнішньоекономічної безпеки. У дослідженні узагальнено основні напрями діяльності Держмитслужби (додаток Е).

Для повнішого розуміння проблемних питань та визначення найважливіших перспектив розвитку діяльності Державної митної служби України розглянемо детальніше основні напрями цієї діяльності.

1. Наповнення Державного бюджету. Це головне завдання Держмитслужби, виконання якого перебуває під щоденним контролем з боку Міністерства фінансів та Уряду України. У 2012 році завдання наповнення Державного бюджету було виконане таким чином (додаток Ж).

2. Розвиток міжнародного співробітництва. Договірно-правова база з питань міжнародного митного співробітництва Держмитслужби України регулює різноманітні аспекти співробітництва та включає в себе: міжнародні конвенції з митних питань; міжурядові угоди про взаємну допомогу в митних справах; угоди міжвідомчого характеру (у формі протоколів) про співробітництво в певних сферах митної справи.

Відповідно до ст. 11 Митного кодексу України та Положення про Державну митну службу України, одним з основних завдань, покладених на Державну митну службу, є розвиток міжнародного співробітництва у сфері митної справи. Держмитслужба представляє Україну у Всесвітній митній організації, інших міжнародних митних організаціях, а також забезпечує виконання міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку.

21.02.09 на засіданні Ради з питань співробітництва між Україною та Європейським союзом був офіційно схвалений План дій Україна – Євросоюз, розроблений у рамках Європейської політики сусідства, що свідчить про значне зміцнення українсько-європейських відносин. Цим Планом визначено основні завдання сторін на три роки. До нього включено низку положень, які стосуються співробітництва між Україною та Євросоюзом у митній сфері. (Реалізація положень Плану дій Україна – ЄС, зокрема розділу „Митні справи”, цілі 28 і 29 (Розроблення митного законодавства, що відповідає міжнародним стандартам та стандартам Євросоюзу та імплементація до законодавства України міжнародно-правових норм з питань митної справи). Удосконалення

функціонування митниці (*Customs Service*), спрощення та модернізація митних процедур на кордоні й усередині держави.)

Заходи Української сторони щодо виконання Плану дій Україна – Європейський союз розробляються та затверджуються щороку Кабінетом Міністрів України.

Держмитслужбою постійно здійснюються заходи у сфері міжнародного співробітництва, спрямовані на реалізацію зовнішньополітичного курсу України та підтримання тісних партнерських відносин з міжнародними організаціями (насамперед, Всесвітньою митною організацією, Світовою організацією торгівлі, Всесвітнім банком), Європейським союзом, митними службами зарубіжних країн та іншими партнерами. Держмитслужба залучається до участі в проведенні міжнародних заходів, пов'язаних з процесом приєднання України до Світової організації торгівлі.

Держмитслужба здійснює свої зовнішні зносини за рядом напрямів. По-перше, ідеться про співробітництво з митними адміністраціями інших країн, серед яких природним чином особливо важливе місце займають країни-сусіди та країни – найкрупніші торговельні партнери. По-друге, Держмитслужба співпрацює з партнерськими відомствами в рамках діяльності багатосторонніх міжнародних організацій, таких як СНД, ГУАМ, ОЧЕС, ОЕСР, НАТО та інших. Особливе місце займає співробітництво в рамках Всесвітньої митної організації. По-третє, Держмитслужба співпрацює з іноземними урядовими й міжнародними організаціями у сфері подання технічної допомоги. Найважливішими донорами митних органів України є Єврокомісія, Уряд США та Світовий банк. Перспективним напрямом співробітництва є приєднання до Програми „Митниця-2013", прийнятої за Рішенням Європейського Парламенту й Ради Європейського Союзу №624.

Держмитслужба приділяє значну увагу питанням двостороннього співробітництва з митними адміністраціями суміжних країн. У цьому напрямі актуальними питаннями співпраці є облаштування діючих пунктів пропуску, оптимізація мережі пунктів пропуску, спрощення митних формальностей на

кордоні, налагодження інформаційного обміну між митними службами, проведення спільного контролю в пунктах пропуску тощо. З Росією підписано спільний Меморандум щодо активізації взаємодії між митними адміністраціями двох країн. Держмитслужба проводить роботу з відкриття нових і реконструкції існуючих пунктів пропуску на державному кордоні України.

Важливою сферою міжнародної діяльності Держмитслужби є залучення зовнішньої допомоги. У рамках проекту Порогової програми Корпорації „Виклики тисячоліття" „Компонент 4: Оптимізація та належне застосування нормативних актів. Вид діяльності 4.1: Регуляторна реформа у сфері міждержавних перевезень" протягом року внесено зміни до чинної нормативної бази з питань митної справи, погоджено технічне завдання з програмної стиковки Єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби України та нової комп'ютеризованої інформаційної митної транзитної системи Євросоюзу, а також специфікації відповідного обладнання, передано комп'ютери для програмістів.

Фактично Держмитслужбою отримано протягом 2012 р. обладнання на суму 8 100 000 євро та 1 190 000 дол. США. За кошти технічної допомоги, у тому числі з використанням інструмента TAIEX, проведено 38 заходів міжнародного характеру, з них 16 – за кордоном. Співробітництво з Литовською митною адміністрацією в рамках Порогової програми Корпорації „Виклики тисячоліття" сприяло позитивному голосуванню з питання надання Україні статусу спостерігача в робочих групах Євросоюзу – Європейської асоціації вільної торгівлі і Електронної митної групи – Нової комп'ютеризованої транзитної системи.

3. Удосконалення нормативно-правової бази спрямовано на приведення існуючих національних нормативних документів з питань митної справи до вимог міжнародних конвенцій, рамочних стандартів безпеки й поліпшення світової торгівлі [76], що дасть можливість Україні перейти на нові принципи безпеки міжнародної торгівлі, забезпечити митну безпеку держави.

Протягом 2011 – 2012 рр. Урядом підтримано ряд законопроектів, розроблених Держмитслужбою, частину з яких вже та направлено на розгляд Верховної Ради України.

У ході роботи з приведення діяльності митної служби у відповідність до визнаних Україною міжнародних стандартів Кабінетом Міністрів України прийнято постанови, проекти яких були розроблені Держмитслужбою та якими внесено зміни до деяких постанов Уряду з метою приведення окремих нормативних питань у відповідність до положень Конвенції про тимчасове ввезення.

Крім цього, Урядом України прийнято цілу низку постанов, щу регулюють митну діяльність.

Державною митною службою України й Торгово-промисловою палатою України підписано Угоду про співробітництво в рамках реалізації заходів, передбачених Стамбульською конвенцією про тимчасове ввезення.

Урядом передано на розгляд до Верховної Ради України розроблений Держмитслужбою законопроект щодо внесення змін до ст. 11 Закону України „Про порядок ввезення (пересилання) в Україну, митного оформлення й оподаткування особистих речей, товарів та транспортних засобів, що ввозяться (пересилаються) громадянами на митну територію України", спрямований на вдосконалення контролю за тимчасовим ввезенням громадянами-нерезидентами на митну територію України транспортних засобів, що перебувають на постійному обліку у відповідних реєстраційних органах іноземних держав.

Спільним наказом Держмитслужби та Адміністрації Держприкордонслужби внесено зміни до Технології прикордонного та митного контролю у пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення. Запроваджено застосування спрощеного порядку контролю, який полягає в здійсненні обліку транспортних засобів, що тимчасово ввозяться громадянами-нерезидентами, шляхом внесення до відповідної бази даних відомостей про такі транспортні засоби та громадян, які їх ввозили, що дасть

можливість в єдиному технологічному циклі здійснювати облік транспортних засобів і громадян тільки під час паспортного контролю – без повторного обліку митними органами – та значно скоротить час здійснення контрольних операцій на кордоні, підвищить пропускну спроможність пунктів пропуску через державний кордон України.

Держмитслужбою затверджено Порядок визначення підприємств, до товарів яких може застосовуватися процедура електронного декларування, застосування якого створить належні умови для впровадження електронного декларування товарів, забезпечить застосування до підприємств виключно тих критеріїв, дотримання яких є необхідним для належного виконання підприємствами своїх обов'язків під час електронного декларування товарів, сприятиме зменшенню впливу суб'єктивних чинників під час здійснення митних процедур. Також затверджено Порядок здійснення митного контролю й митного оформлення товарів, які декларуються з поданням вантажної митної декларації в електронній формі; відомчі класифікатори з питань митної статистики, які використовуються в процесі оформлення митних декларацій, і Порядок їх ведення.

Затверджено Типове положення про вантажний митний комплекс як спеціалізовану митну організацію. Основна мета цього Типового положення – формування конкурентного ринку з надання послуг на вантажних митних комплексах, створення поблизу або на околицях великих міст України сучасних терміналів з комплексного обслуговування та митного оформлення вантажів. Такі комплекси повинні створити умови для швидкого митного оформлення вантажів, розміщення на вантажних митних комплексах працівників усіх контрольних служб, які здійснюють державні види контролю, передбачені Митним кодексом України.

4. Розвиток співробітництва з підприємницькими структурами та їх об'єднаннями. Протягом 2012 р. підписано 3 Меморандуми, 4 Угоди та 2 Протоколи про співпрацю із суб'єктами господарювання та їх об'єднаннями. Учасники цих об'єднань та окремі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності

зобов'язалися, зокрема, заявляти під час імпорту митну вартість товарів, виходячи з рівнів їх вартості, що відповідають достовірній інформації, представляти митним органам достовірну інформацію про товари, а також погодилися надавати посадовим особам митних органів можливість перевіряти фінансові й банківські документи, пов'язані зі здійсненням зовнішньоекономічних операцій. Натомість зазначені суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності отримали право на лібералізацію процедур митного оформлення.

5. Удосконалення структури митних органів. У 2011 – 2012 рр. тривала робота з удосконалення структури митних органів з урахуванням розподілу та інтенсивності пасажиро- й товаропотоків. Здійснюється постійна робота з питань удосконалення мережі пропускних пунктів (відкриття, облаштування, зміна статусу тощо), а також з питань, пов'язаних з діяльністю пунктів пропуску на різних ділянках державного кордону України.

Відповідно до цілей і завдань Держмитслужби України та в межах її компетенції в питанні забезпечення національної безпеки у сфері митного контролю в рамках міжурядових угод із суміжними державами й рішень Кабінету Міністрів України відкрито 217 пунктів пропуску через державний кордон України.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України „Про стан виконання рішень Президента України і Уряду з питань додержання вимог прикордонного і митного законодавства", Порядку здійснення координації діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань додержання режимів на державному кордоні, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України, Державна митна служба України відповідає за будівництво та реконструкцію міжнародних і міждержавних пунктів пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення.

Ураховуючи тенденції сучасного розвитку міждержавних господарських зв'язків та керуючись прагненням наблизити технічну й технологічну оснащеність кордону до вимог і стандартів Євросоюзу, у 2007 р. постановою

Кабінету Міністрів України №831 затверджено Державну цільову правоохоронну програму „Облаштування та реконструкція державного кордону" на період до 2015 р. У рамках цієї програми передбачено здійснити до 2015 р. заходи з облаштування нових (47) та реконструкції діючих (31) пунктів пропуску.

6. Розвиток митної інфраструктури, поліпшення технічного та інформаційного забезпечення. Постійно відбувається розвиток технічної бази й митної інфраструктури як за рахунок коштів бюджету, так і завдяки залученню міжнародної технічної допомоги.

Держмитслужбою у рамках реалізації Проекту міжнародної технічної допомоги „BOMMOLUK-1", що фінансується Європейським союзом через програму розвитку ООН в Україні, отримано технічну допомогу (комп'ютерну техніку, технічні засоби митного контролю та автотранспортні засоби), зокрема 3 рентгенотелевізійні інтроскопи транспортерного типу, 6 детекторів вибухових і наркотичних речовин,

Також Держмитслужбою на виконання Державної цільової правоохоронної програми „Облаштування та реконструкція державного кордону" на період до 2015 р. докладалися зусилля до забезпечення митних органів сучасними технічними засобами митного контролю та копіювальною технікою за рахунок коштів Державного бюджету.

Перетворення західного кордону України на спільний з Євросоюзом кордон і посилення його охорони з боку країн – членів Європейського союзу збільшують через недостатні облаштованість і технічну оснащеність державного кордону України дисбаланс між можливостями України та країн – членів Євросоюзу протидіяти контрабанді зброї та засобів терору, наркотиків, розповсюдженню зброї масового ураження й екологічно небезпечних речовин, незаконній міграції.

На виконання Закону України „Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" і постанови Кабінету Міністрів України №1896 „Про Єдину державну інформаційну систему у сфері

запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму" розроблено ескізний та техноробочий проекти Єдиної інформаційної системи, її введено в дослідну експлуатацію та розпочато поетапне впровадження в промислову експлуатацію.

У напрямі поліпшення стану інформаційного забезпечення митних органів розпочато масштабний процес реформування.

Робота з інформування громадськості про діяльність Державної митної служби України була спрямована на формування в громадськості позитивного іміджу митної служби, на забезпечення прозорості роботи митних органів, а також участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики.

7. Одним з пріоритетних напрямів діяльності митних органів України є налагодження ефективної взаємодії з відповідними службами суміжних держав і країн – торговельних партнерів України з питань обміну інформацією про взаємну торгівлю з метою виявлення кримінальних схем у здійсненні зовнішньоекономічній діяльності, організованих угруповань, що мають корумповані зв'язки з владними структурами й провадять заздалегідь сплановану злочинну діяльність у фінансовій, банківській, зовнішньоекономічній сферах, займаються легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом.

У межах співпраці з митними адміністраціями зарубіжних країн Державна митна служба з метою попередження, припинення та розслідування випадків контрабанди та порушень митного законодавства здійснює обмін інформацією на підставі міждержавних угод і міжвідомчих протоколів. На сьогодні здійснюється обмін інформацією з митними адміністраціями майже 70 країн світу.

Митними органами налагоджено ефективну співпрацю з колегами із зарубіжних країн у сфері протидії митним правопорушенням. Зокрема, 43% кримінальних справ, порушених за фактом контрабанди товарів, – це кримінальні справи, порушені на підставі результату обміну інформацією з митними органами іноземних держав.

8. У Держмитслужбі питанням галузевої наукової діяльності, зокрема підвищенню її результативності та посиленню практичної спрямованості, приділяється значна увага. Базові основи створення розвиненої системи наукових досліджень у митній службі та перспективного розвитку галузевої наукової діяльності закріплено на нормативному рівні в Концепції модернізації діяльності митної служби України (наказом Держмитслужби №895).

Як основи функціонування в митній службі галузевої науки визначено:

– ґрунтування на фундаментальних і прикладних наукових дослідженнях у галузі митної справи, розвиток у співпраці з профільними закладами України й зарубіжних країн;

– орієнтування на визначення пріоритетних напрямів розвитку митної справи та механізмів їх реалізації, на задоволення поточних потреб митної служби в розробленні нових, прогресивних підходів, методів і засобів реалізації митної справи;

– забезпечення достатньою методологічною, кадровою та ресурсною базою для виконання поставлених перед митною службою завдань.

Для реалізації галузевою наукою своїх функцій постановою Кабінету Міністрів України №852 створено Державний науково-дослідний інститут митної справи [103].

9. Відповідно до ст. 24 Митного кодексу України фінансування, матеріально-технічне забезпечення та розвиток інфраструктури митної служби України здійснюються за рахунок Державного бюджету України.

Потреба в коштах, необхідних для забезпечення виконання покладених на митну службу функцій і повноважень, визначається щороку під час формування бюджетного запиту Держмитслужби на наступний бюджетний рік. Обсяги бюджетних асигнувань на утримання та розвиток митних органів затверджуються Законом України про Державний бюджет України.

Результати аналізу основних видів діяльності Державної митної служби України дають можливість визначити пріоритетні напрями її роботи. У стрімко змінюваній економічній та політичній ситуаціях ці пріоритети постійно

трансформуються й розвиваються, що знаходить відображення в програмних документах Державної митної служби України.

Протягом століть митниця була й наразі залишається одним з найважливіших чинників становлення державності й забезпечення незалежності країни, запорукою владного та фінансового суверенітету. Тому, на нашу думку, основним стратегічним пріоритетом діяльності Державної митної служби повинно бути забезпечення економічної безпеки України.

Для митної служби України система стратегічного планування у сфері економічної безпеки повинна базуватися на трьох взаємопов'язаних засадах:

– аналізі видів потенційних і реальних загроз безпеці України залежно від сфери та ступеня їх прояву й визначенні способів нейтралізації таких загроз;

– визначення реальної спроможності митної служби України виявляти, розпізнавати й нейтралізувати зазначені загрози, утілені в конкретних транспортних засобах і предметах, що є об'єктами контролю з боку митних органів;

– аналізі результатів діяльності з виявлення, розпізнавання й нейтралізації згаданих загроз.

Мета Держмитслужби досягти забезпечення економічної безпеки спричинила появу низки нових завдань, виникнення нагальної потреби в проведенні модернізації діяльності митної служби та в реформуванні її структури.

Майбутню модель діяльності митної служби, а також визначає структуру та зміст окремих стратегічних напрямів розвитку митної служби України, окреслено в Концепції модернізації діяльності митної служби України №895 і в розпорядженні Уряду №1236р „Про схвалення Концепції створення багатофункціональної комплексної системи „Електронна митниця" [102].

Як очікується, після завершення реформування структури, яке вже розпочалося, система управління діяльністю митної служби стане багаторівневою, здатною оперативно реагувати на регіональні особливості й

при цьому залишатися простою, гнучкою та контрольованою по вертикалі на всіх рівнях.

3.3. Формування пріоритетних напрямків забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах

Ґрунтуючись на результатах аналітичного огляду митної системи, можна виявити основні специфічні питання, що стосуються забезпечення економічної безпеки. Операції з охорони державних економічних інтересів є наслідком щоденних рішень, оперативної діяльності й фінансування. Завдання створюваного організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки полягає в постійному збереженні балансу між потребами зовнішньоекономічної діяльності та джерелами можливостей митної системи, який сьогодні більше нагадує боротьбу за збереження мінімально можливих позицій у захисті економічних інтересів держави в митній сфері. Ефективність роботи митної системи залежить від стратегічних напрямів використання ресурсів і рівня трансформування основ митної справи.

Урешті-решт, успішність формування адаптивної митної системи залежить від правильного управління в трьох загальних областях прийняття рішень:

– вибору рішень і їх виконання на основі розумного економічного аналізу та менеджменту;

– провадження ефективної діяльності через оптимальне використання наявних ресурсів;

– урахування ризиків, що виникають у митній діяльності і управління ними.

Прийняття альтернативних рішень із забезпечення економічної безпеки й успішна їх реалізація – основна рушійна сила в процесі створення надійної системи захисту економічних інтересів держави.

Формування шляхів розвитку митної системи пов’язано з проявом стратегічного мислення, що знаходить відображення в механізмах розроблення та реалізації стратегій. Розглянуті раніше проблеми та шляхи реорганізації митної системи демонстрували управлінську поведінку у вигляді „опору економічної безпеки”. Стратегічне управління повинно передбачати зміну напряму мислення, що є передумовою переходу від усталених способів і норм дій до таких, які відповідають новим умовам взаємодії внутрішнього й зовнішнього середовищ. Формування стратегії розвитку митної служби потребує з’ясування її характеристик, які є визначальними для розвитку цієї служби, визначення пріоритетних організаційних завдань за кожною такою характеристикою, а також розподілу цих завдань за часом та послідовністю вирішення.

Зважаючи на різні стани системи, можна по-різному підходити до формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки. Світовий досвід свідчить: на основі загальних принципів (міжнародних і конкретної держави) митна система обирає той чи інший напрям розвитку, ураховуючи особливості внутрішньої державної системи, вводячи цей орієнтир як основу забезпечення економічної безпеки. Розглянемо найпоширеніші підходи до організації системи економічної безпеки.

Основна мета розвитку митної служби України – це надання теоретичного підґрунтя переходові митної служби України на якісно новий етап функціонування, а також чітке визначення передумов, які потрібно створити в найближчій перспективі за всіма напрямами діяльності служби з метою забезпечення безризиковості митних процедур.

Передумови, що закладаються в зміст стратегічного бачення, дають можливість приймати оптимальні рішення під час опрацювання проблемних питань, які виникають при виконанні основних завдань, поставлених перед Державною митною службою України, шляхом розкладання їх на складові, які відповідають основним напрямам діяльності митної системи.

Такими передумовами є наявність:

1) нормативно-правової бази за всіма напрямами діяльності митної служби України. Ця нормативно-правова база:

– є доступною для перегляду та сприйняття суб'єктами відносин, що виникають під час виконання вимог законодавства з питань митної справи, а також здійснення контролю за дотриманням цих вимог;

– чітко окреслює права, обов'язки й відповідальність суб'єктів;

– за понятійним апаратом, принципами побудови правових норм відповідає вимогам національного законодавства та правової системи Європейського союзу (Acquis communautaire), нормам і правилам ГАТТ/СОТ, міжнародних конвенцій, рекомендаціям Всесвітньої митної організації;

– передбачає впровадження в діяльність митної служби України новітніх досягнень науки й техніки;

2) ефективного механізму управління діяльністю митної служби, який:

– базується на чіткому розподілі функцій, повноважень і відповідальності між складовими митної служби, між їх персоналом;

– оцінюється за результативністю управлінських рішень, прийнятих на будь-якому рівні;

– удосконалюється за рахунок поліпшення інформаційного наповнення процесів прийняття управлінських рішень, а також підвищення професійних якостей персоналу митної служби;

– на рівні оперативної діяльності митної служби забезпечує автономне виконання функцій із застосування в межах визначених повноважень законодавства з питань митної справи та функцій контролю за його дотриманням під час переміщення товарів і транспортних засобів або розпорядження ними;

– на рівні управлінської діяльності митної служби забезпечує переважно контроль виконання управлінських рішень; оцінку ефективності цих рішень, а також діяльності митної служби; підвищення рівня виконання зазначених функцій; координацію діяльності митної служби та взаємодії з іншими державними й недержавними структурами;

– визначається науково обґрунтованою стратегією розвитку митної служби;

3) простих та ефективних митних процедур і технологій контролю на кордоні та всередині держави, які:

– однаково розуміються та застосовуються всіма митними органами;

– застосовуються з передбачуваними для всіх суб'єктів результатами;

– узгоджуються з положеннями міжнародних конвенцій, митних і торговельних угод та є сумісними з митними процедурами й технологіями суміжних держав;

– забезпечені необхідними інструментами для контролю за дотриманням законодавства з питань митної справи, у тому числі за ефективністю застосування заходів тарифного й нетарифного регулювання, справляння податків і зборів;

– удосконалюються за результатами внутрішнього та зовнішнього відносно митної служби оцінювання ефективності їх застосування;

– дають можливість упроваджувати сучасні організаційно-технічні методи та засоби, спрямовані на мінімізацію часових і ресурсних затрат фізичних та юридичних осіб під час переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України;

4) досконалої митної інфраструктури, яка:

– за розташуванням об'єктів, їх технічним оснащенням і пропускною спроможністю відповідає вимогам забезпечення дотримання законодавства з питань митної справи та вимогам до мінімізації витрат на здійснення законних операцій під час переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України або розпорядження ними;

– має довгострокові диференційовані (внутрішні та зовнішні) джерела фінансування й розбудови, експлуатації та реконструкції;

– ураховує можливість проведення митних процедур на митному кордоні спільно з митними органами сусідніх держав;

5) дійових механізмів сприяння зовнішньоекономічній діяльності, які повинні враховувати:

– вагомість для учасників зовнішньоекономічної діяльності стимулів застосування до них таких механізмів;

– єдині для всіх учасників зовнішньоекономічної діяльності правила застосування до них цих механізмів;

– невідворотність виявлення та припинення можливих порушень законодавства, допущених учасниками зовнішньоекономічної діяльності під час застосування до них цих механізмів;

– потребу відповідності цих механізмів механізмам, наявним у міжнародній практиці;

6) ефективної системи протидії контрабанді та порушенням митних правил, яка:

– передбачає застосування сучасних організаційно-технічних методів і засобів відвернення, виявлення, розкриття та попередження порушень законодавства з питань митної справи;

– забезпечена необхідними кадровими, матеріально-технічними, інформаційними засобами для виконання поставлених перед митною службою завдань;

– побудована на взаємодії митної служби з правоохоронними й контрольними органами України та митними органами інших держав;

– спирається на вдосконалену структуру митних підрозділів боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, яка являє собою єдиний блок підрозділів, діяльність яких пов’язана з виконанням правоохоронних функцій з чітко визначеними організаційно-правовими засадами їх діяльності;

7) ефективної системи роботи з персоналом митних органів, яка:

– базується на принципі відповідності індивідуальних якостей персоналу вимогам посадових інструкцій;

– передбачає можливість добору, просування по службі та збереження в митній службі найкваліфікованішого й найдобросовіснішого персоналу;

– визначає механізми, мотиваційні стимули для підвищення рівня правосвідомості, професійної підготовки, ділової етики персоналу, а також засоби контролю за цим рівнем;

– має надійні довгострокові джерела задоволення кадрових потреб митної служби;

– відповідає міжнародним стандартам і принципам;

8) надійної ефективної системи інформаційно-телекомунікаційного забезпечення всіх напрямів діяльності митної служби. Ця система повинна:

– бути сумісною з аналогічними системами органів державної влади України, митних органів іноземних держав;

– базуватися на застосуванні прогресивних інформаційних технологій та інструментів;

– бути орієнтованою перш за все на вирішення ключових, зважаючи на пріоритети розвитку, завдань митної служби: максимальне спрощення механізму взаємодії митної служби з фізичними, юридичними особами, уповноваженими державними органами під час застосування законодавства з питань митної справи; спрощення процесів прийняття управлінських рішень; удосконалення систем виявлення митних правопорушень і протидії їм, систем адміністрування податків і зборів; створення систематизованої навчально-методичної бази даних з питань митного законодавства; забезпечення оцінки якості виконання митної справи;

– мати диференційовану за джерелами ресурсну базу для розроблення, упровадження та експлуатації цієї системи;

9) розвиненої системи наукових досліджень, яка:

– ґрунтується на фундаментальних і прикладних наукових дослідженнях у галузі митної справи, розвивається в співпраці з профільними закладами України та зарубіжних країн;

– орієнтована на визначення пріоритетних напрямів розвитку митної справи та механізмів їх реалізації, на задоволення поточних потреб митної

служби в розробленні нових, прогресивних підходів, методів і засобів реалізації митної справи;

– має достатню методологічну, кадрову та ресурсну бази для виконання поставлених перед митною службою завдань.

10) інноваційного аспекту технології та управління митної діяльності, який являє собою:

– запровадження в регіональних структурах програмно-інформаційних комплексів;

– формування інноваційних технологій забезпечення митної безпеки;

– розвиток знань та інтелекту.

11) посилення взаємодії митниць.

Є.Моліна розглядає регіоналізацію вітчизняної економіки як прояв децентралізації економіки, влади й управління, яка являє собою соціально-економічну інновацію, упроваджувану на державному рівні [59].

На „поверхні" цього процесу – інституціалізація регіональних відтворювальних систем, часткове „замикання" регіональних чинників, що сприяють становленню конкурентних відносин як по горизонталі, так і по вертикалі [26, 57].

Результатом стає об'єднання за об'єктивно необхідних умов, що склалися історично, територіально локалізованих природних ресурсів, підприємств, інфраструктури, систем розселення тощо, що, у свою чергу, підвищує ефективність життєдіяльності й простору регіону. Таким чином, у представленому контексті, призначення підсилення ролі митниць у регіонах полягає у створенні більш ініційованого поля діяльності, узгодження інтересів і координації дій у напрямі забезпечення економічної безпеки. Це дослідження ґрунтується на переконанні, що концентрація енергії життєдіяльності територій, тобто об'єктивне збільшення інформаційного поля митниць, логічно припустити, викликає синергетичний ефект унаслідок самоорганізації систем.

Активізація ролі митниць у регіонах, у поєднанні з їх самоорганізацією, спрямованістю та ініційованістю дій, органічно вписуватиметься в проект

створення надійної та гармонійної системи захисту інтересів регіонів і держави. Орієнтована самоорганізація „знизу” сприяє підсиленню „організуючого” процесу економічного, технологічного, інтелектуального й культурного зростання будь-якої економічної системи при загальному процесі розвитку системи.

Надійність організаційно-економічного механізму забезпечення взаємозв’язків між митницями в регіонах, збільшується за рахунок позитивного впливу „сусідської” інформації підрозділів про найнебезпечніші джерела фактичних і потенційних загроз. До найзначніших регіональних чинників безпосереднього впливу на рівень забезпечення економічної безпеки варто віднести:

1. Відповідність напряму діяльності митних органів природним і трудовим ресурсам.

2. Складові регіональної транспортної системи.

3. Збалансованість розподілу праці на загальнодержавному й міжнародному рівнях.

4. Регіональний розподіл процедур управління державною власністю на рівнях державної влади та місцевого самоврядування.

Кожний регіон має низку економічних, соціально-географічних і соціальних проблем, які для митної справи можуть стати значущими в аспекті безпеки кордону. Тому процеси регіоналізації митного сектору викликані потребою вирішити проблеми диспропорційного розвитку регіональних митниць у різних регіонах країни.

Звичайно, не можна вважати, що конструювання моделі регіональних взаємозв’язків митниць дасть можливість вирішити в цілому всі визначені в цій роботі проблеми економічної безпеки, але врахування специфіки й потреб регіонів під час побудови мережі взаємозв’язків митниць регіонів дасть можливість використовувати їх конкурентні переваги. Принципи та методи вирівнювання організаційно-економічного розвитку регіональних митних структур повинні застосовуватися в загальній системі управління митною

службою. Ідеться не про вибір „полюсів” росту [15], а про гармонійний цілісний розвиток усіх регіональних елементів державної митної системи.

Використання визначених вище потенційних сфер синергетичних зв’язків дасть можливість митницям удосконалити процес забезпечення економічної безпеки й досягти підвищення загальної ефективності діяльності. Реалізація синергії в співпраці митниць уможливлює оптимальні використання ресурсів та зменшення ризиків [12, 16].

Н.Коцан уважає, що об’єктом суспільно-географічного дослідження митної діяльності є митно-територіальний комплекс (система), а предметом вивчення – територіальна організація компонентів, елементів, функцій і управлінських органів митно-територіального комплексу, покликаних регулювати зовнішньоекономічну діяльність держави, захищати її інтереси [44].

Представлена Концепція розвитку діяльності митної служби України – це система передумов, правовою основою яких є норми законодавства України та міжнародних правових актів з питань митної справи.

Послідовна реалізація Концепції дасть можливість Державній митній службі України максимально наблизити свою діяльність до міжнародних стандартів шляхом спрощення та уніфікації митних процедур під час переміщення товарів через митний кордон України, сприятиме впровадженню в дію сучасних світових технологій і методів запобігання порушенням у сфері зовнішньоекономічної діяльності, які є основою світового співтовариства.

Як теоретичне підґрунтя Концепція повинна використовуватися керівним складом митної служби під час здійснення поточної діяльності, розроблення проектів нормативно-правових актів, програм розвитку й стратегічних документів, спрямованих на виконання основних завдань, поставлених перед Держмитслужбою України та обумовлених міжнародними організаціями.

На нашу думку, основними першочерговими завданнями розвитку митної служби України на інноваційних засадах є:

1) створення механізму взаємодії митної служби з правоохоронними, контрольними органами України та митними органами інших держав;

2) створення та включення до організаційної структури митної служби системи впорядкування організації процесів прийняття управлінських рішень, забезпечення ефективного функціонування цієї системи у адаптованій до сучасних умов структурі;

3) приведення існуючої митної інфраструктури митної системи у відповідність до вимог сучасних технологій митного контролю та митного оформлення; розроблення стратегії розбудови об'єктів митної інфраструктури;

4) використання новітніх форм і методів митного контролю;

5) використання сучасних високотехнологічних систем митного оформлення, у тому числі із запровадженими автоматизованими системами прийняття рішень з урахуванням ризиків;

6) диференційована й ефективна мотивація працівників митної служби, забезпечення цільової спрямованості професійного навчання з урахуванням перспектив розвитку митної служби.

На сучасному етапі в митниці існує багато проблем: удосконалення форм і методів митного контролю, технологій митного оформлення; оптимізації структури митної служби й штатної чисельності її працівників; розроблення типових митних процедур; продовження формування уніфікованих вимог до митних документів і документів, що використовуються для цілей митного контролю й митного оформлення, тощо.

Висновки до розділу 3

Проведене дослідження пріоритетних напрямків забезпечення економічної безпеки дало змогу визначити наступні висновки:

1. Дослідження пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки в Україні на основі результатів аналізу сучасного стану діяльності митних

органів з використанням системного підходу дало можливість представити діючу структуру митної служби України у вигляді відкритої системи й здійснити аналіз її діяльності із забезпечення економічної безпеки.

2. Результати аналізу діяльності митної служби показали, що в Україні досі не вироблено цілісну ідеологію й чітку програму організаційно-економічних перетворень і створення платформи послідовної системної діяльності митної служби в напрямі пріоритетного забезпечення економічної безпеки країни. Цей висновок можна використовувати під час визначення актуальності проблеми створення концепцій розвитку митної служби.

3. Узагальнено основні напрями діяльності Держмитслужби: розвиток міжнародного співробітництва; удосконалення нормативно-правової бази; розвиток співробітництва з підприємницькими структурами та їх об'єднаннями; удосконалення структури митних органів; розвиток митної інфраструктури, поліпшення технічного та інформаційного забезпечень; боротьба з криміналом; розвиток відомчої науки; фінансове забезпечення діяльності митної служби України.

4. Результати аналізу динаміки змін пріоритетів діяльності митної системи дали можливість визначити, що сьогодні ці пріоритети змістилися в бік міжнародного співробітництва, зміцнення кадрового потенціалу, боротьби з корупцією й розбудови митної інфраструктури, що вможливлює забезпечення ефективної роботи митної служби та постійне вдосконалення принципів її діяльності з метою забезпечення зовнішньоекономічної безпеки.

5. Доведена можливість отримання ефекту від посилення взаємозв'язків регіональних митниць у межах спільного партнерства дає можливість вирішити проблеми диспропорційного розвитку регіональних митниць у різних регіонах, зокрема низку економічних, соціально-географічних і соціальних проблем, які для митної справи можуть стати значущими в частині забезпечення економічної безпеки.

ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження проблем, пов’язаних із митними аспектами забезпечення економічної безпеки України, дало можливість зробити такі висновки:

1. В результаті проведеного дослідження визначено, що безпека – це той стан системи, коли вона здатна до виживання й розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, в умовах дії факторів, що є непередбачуваними та важко прогнозованими.

2. Встановлено, що метою безпеки є комплексний і системний результат впливу на потенційні й реальні загрози, досягнення стабільного функціонування в нестабільних зовнішніх і внутрішніх умовах, забезпечення зниження й виявлення та нейтралізації ризик-чинників, які безпосередньо впливають як на саму діяльність, так і на її специфіку.

3. Доведено, що сьогодні, коли протистояння держав найчастіше виражається в економічній сфері, однією з найважливіших складових національної безпеки безперечно є економічна безпека.

4. Запропоновано під економічною безпекою розуміти здатність держави через комплекс заходів у зовнішньоекономічній сфері забезпечити сталий розвиток економічної системи держави та її витривалість до зовнішніх негативних факторів, проявів глобалізаційних перетворень у світогосподарській системі з метою реалізації національних економічних інтересів.

5. Важливими результатами дослідження є визначення джерел підвищення економічної безпеки та формування концептуальної схеми організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки, який є органічним поєднанням структури, функцій, форм, методів і економічних відносин, які в сукупності є регулятором митної діяльності з метою усталеного функціонування митної служби з визначеним ступенем надійності та ефективності.

6. Для поглиблення розуміння суті механізму забезпечення економічної

безпеки запропоновано використовувати економічну категорію „економічна безпекоспроможність” держави, яка відображає стан реалізації митної справи, який визначає здатність митної служби незалежно від будь-яких зовнішніх і внутрішніх загроз цілодобово ефективно забезпечувати досягнення встановлених державою цілей і завдань за наявних інфраструктури, кадрового, матеріального й технічного забезпечень.

7. Обґрунтована схема регулювання економічної безпекоспроможності дає можливість визначити концептуальну схему використання показника економічної безпекоспроможності, а також вимоги до забезпечення очікуваного рівня цього показника.

8. Дослідження пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки в Україні на основі результатів аналізу сучасного стану діяльності митних органів з використанням системного підходу дало можливість представити діючу структуру митної служби України у вигляді відкритої системи й здійснити аналіз її діяльності із забезпечення економічної безпеки.

9. Результати аналізу діяльності митної служби показали, що в Україні досі не вироблено цілісну ідеологію й чітку програму організаційно-економічних перетворень і створення платформи послідовної системної діяльності митної служби в напрямі пріоритетного забезпечення економічної безпеки країни.

10. Узагальнено основні напрями діяльності Держмитслужби: розвиток міжнародного співробітництва; удосконалення нормативно-правової бази; розвиток співробітництва з підприємницькими структурами та їх об’єднаннями; удосконалення структури митних органів; розвиток митної інфраструктури, поліпшення технічного та інформаційного забезпечень; боротьба з криміналом; розвиток відомчої науки; фінансове забезпечення митної служби України.

11. Результати аналізу динаміки змін пріоритетів діяльності митної системи дали можливість визначити, що сьогодні ці пріоритети змістилися в бік міжнародного співробітництва, зміцнення кадрового потенціалу, боротьби з корупцією й розбудови митної інфраструктури, що вможливлює забезпечення

ефективної роботи митної служби та постійне вдосконалення принципів її діяльності з метою забезпечення економічної безпеки.

12. Доведена можливість отримання ефекту від посилення взаємозв’язків регіональних митниць у межах спільного партнерства дає можливість вирішити проблеми диспропорційного розвитку регіональних митниць у різних регіонах, зокрема низку економічних, соціально-географічних і соціальних проблем, які для митної справи можуть стати значущими в частині забезпечення економічної безпеки.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Абалкин Л. // Вопросы экономики. – 1994. – №12. – С. 5.

2. Азтюрк Аліє. Процес управління ризиками у Митній Адміністрації Турецької Республіки / Аліє Азтюрк // Тренінги з питань аналізу ризиків в рамках проекту технічної допомоги BOMMOLUK-1 Місії EUBAM.

3. Алексеев А.В. СЭВ: экономическое сотрудничество / Алексеев А.В., Шукалин А.К. – М.: Знание, 1988. – С. 59–60.

4. Афонцев С. Национальная экономическая безопасность: на пути к экономическому консенсусу / Афонцев С. // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – №10. – С. 30–31.

5. Бережнюк І.Г. Теоретичні основи та сутність митної справи / Бережнюк І.Г. // Вісник Академії митної служби України. – 2003. – №3. – С. 3–13.

6. Бодрук О.С. Теоретичні засади створення міжнародних структур безпеки / Бодрук О.С. // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2002. – Вип.4. – С. 116–124.

7. Бойко Є.І. Методи і моделі просторового розвитку територіально-виробничих систем / Бойко Є.І.// ІРД НАН України. – Львів, 2007. – 212 с.

8. Буланова Н.С. Про методику прогнозування ризиків у митний справі на базі експертних оцінок / Буланова Н.С., Мормуль М.Ф., Франко Н.В. // Проблеми вдосконалення професійної підготовки фахівців з митної справи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: АМСУ. – 2006. – С. 50–51.

9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: ВТ «Перун», 2001. – 1440 с.

10. Внешнеторговые сделки / составитель И.С. Гринько. – Сумы: Фирма «Реал», 1994. – 464 с.

11. Галиця І. Державне регулювання в умовах ринкових відносин / Галиця

І. // Економіка України. – 2002. – №6. – С. 52–58.

12. Геєць В.М. Методи і моделі соціально-економічного прогнозування : підручник / [Геєць В.М., Клебанова Т.С., Чернюк О.І. та ін.]. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2005. – 396 с.

13. Гойчук О.І. Податкова безпека: Структура, рівні та критерії забезпечення / Гойчук О.І. // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №12 (30). – С. 119–129.

14. Горбулін В.П. Пріоритетність національних інтересів у світлі стратегії національної безпеки України / Горбулін В.П., Качинський А.Б. // Стратегічна панорама. – 2005. – №3.

15. Горняк О.В. Методологічні засади формування моделі розвитку підприємств у регіоні / Горняк О.В. // Экономические инновации. – 2001. – Выпуск 10. – С. 195–198.

16. Гошовська О.В. Стратегічне управління підприємством на синергічних засадах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.е.н. / Гошовська О.В. – Львів, 2002. – 19 с.

17. Гребельник О.П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: підручник / Грабельник О.П. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 696 с.

18. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка (в 4-х томах) / Даль В.И. – М.:Изд-во «Русский язык», 2000.

19. Дарнопих Г.Ю. Економічна безпека держави в умовах трансформаційної економіки / Дарнопих Г.Ю. – Х.: ХДУ, 1999.

20. Дацків Р.М. Вплив глобалізації на зовнішньоекономічну безпеку України / Дацків Р.М. // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №12 (30). – С. 129–138.

21. Державна митна служба України. – Офіційний ВЕБ-сайт. – Режим доступу: http://www.customs.gov.ua.

22. Державний комітет статистики. – Офіційний ВЕБ-сайт. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

23. Деякі питання діяльності контролюючих органів. – Розпорядження Кабінету Міністрів України №88-р від 23.01.2008.

24. Додин Е.В. Основы таможенного права европейского сообщества / Додин Е.В. // Митна справа. – 2002. – №2. – С. 3–19.

25. Додин Е.В. Функции и формы деятельности таможенных органов Украины / Додин Е.В. // Митна справа. – 2003. – №5. – С. 7–21.

26. Драганов В.Г. Глобальная реформа выбивает почву из-под коррупции / Драганов В.Г. // Московская правда. – 30 января 2001г.

27. Егоров Ю.Н. Экспресс-метод оценки эффективности таможенного контроля / Егоров Ю.Н. // Вестник Российской таможенной академии. – 2007. – №1. – С. 115–119.

28. Економіка підприємства : підручник. – Вид. 2-ге. перероб. та доп. / за ред. С.Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2005. – 528 с.

29. Ершов А.Д. Проблемы экономической безопасности и содействия торговле / Ершов А.Д. // Федеральная таможенная служба на новом рубеже: наука и практика: проблемы и перспективы: сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции / под общ. ред. В.С. Чечеватова. – М.: РИО РТА, 2007. – 476 с. – С. 301–303.

30. Єгоров О.Б. Митна економіка (Україна-Сот-ЄС) : посібник / Єгоров О.Б. – Одеса: ЗАТ ПЛАСКЕ, 2005. – 226 с.

31. Єрмошенко М.Н. Основі засади підвищення фінансової безпеки держави / Єрмошенко М.Н. // Стратегічна панорама. – 1998. – №1–2. – С. 99–114.

32. Жаліло Я.А. Проблеми визначення економічної безпеки в системі забезпечення національної безпеки України / Жаліло Я.А. // Проблемы обеспечения экономической безопасности : материалы Междунар науч.-практ.конф. (Донецк, 23–24 ноября 2001 г.). – Донецк: РИА ДонНТУ. – 2001. – С. 27–28.

33. Жорін Ф.Л. Правові основи митної справи в Україні (Конспект курсу лекцій з програмних тем): навч. посібник / Жорін Ф.Л. – К.: КНЕУ, 2001.–248 с.

34. Ільчук Л.І. Соціальна безпека – безпека людини, суспільства і держави / Ільчук Л.І. // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №5 (323). – С. 65–67.

35. Інноваційна стратегія українських реформ / [Гальчинський А., Геєць В., Кінах А., Семіноженко В.]. – К: Знання України, 2002. – 336 с.

36. Кабінет Міністрів України. – Інтернет видання, офіційний ВЕБ-сайт. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua.

37. Карамбович І. Митна політика: методологічні засади дослідження / Карамбович І. // Вісник Академії митної служби України. – 2004. – №1 (21). – С. 12–18.

38. Ківалов С.В. Митна політика України : підручник / Ківалов С.В., Кормич Б.А. – Одеса: Юридична література, 2001. – 256 с.

39. Коженьовскі Л. Управління безпекою / Коженьовскі Л. // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №1 (31). – С. 147–154.

40. Конституція України. – Закон України. – 28.06.96. – №254/96-ВР Із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 08.12.04 № 2222-IV.

41. Концепция «единого окна». Рабочая группа РГПТМ СЕФАКТ/ООН. – Printed at United Nations, Geneva – GE.03-30642. – April 2003. –500-ECE/TRADE/324.

42. Кормич Б.А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи : навч. посібник / Кормич Б.А. – К.: Кондор, 2004. – 384 с.

43. Кормич Б. Митне право ЄС як основа європейської інтеграції / Б.Кормич // Митна справа. – 2006. – №5 (47). – С. 11–17.

44. Коцан Н.Н. Територіальна організація митної діяльності України : монографія / Н.Н Коцан. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин.держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – 384 с.

45. Кравчук О.Я. Планування та регулювання розвитку підприємницької діяльності (на прикладі сфери телекомунікацій) : автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Кравчук О.Я. – Львів: 2000. – 17 с.

46. Кунєв Ю.Д. Безпека митної справи як складова безпеки держави / Кунєв Ю.Д. // Митна справа. – 2007. – №2 (50). – С. 3–8.

47. Лазебник Л.Л. Зовнішньоторговельні чинники розвитку України / Лазебник Л.Л. // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №6 (24). – С. 59–64.

48. Ліманський А. Організаційно-економічні механізми підвищення ефективності промислових підприємств в умовах трансформації та євроінтеграції (на прикладі промислових підприємств Польщі та України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. економ. наук / Ліманський А. – Львів, 2003. – 39 с.

49. Ліпкан В.А. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях / Ліпкан В.А., Ліпка О.С., Яковенко О.О. – К.: Текст, 2006. – 256 с.

50. Ліпкан В.А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України / Ліпкан В.А. – К.:Текст, 2003. – 600 с.

51. Лупан Н. Економічні аспекти національної безпеки / Лупан Н. // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №1 (31). – С. 22–32.

52. Мазур А.В. Митне регулювання: Європейський вибір та новий міждержавний стандарт / Мазур А.В. // Митна справа. – 2006. – №5 (47). – С. 17–24.

53. Макогон Ю.В. Митна справа: навчальний посібник / Макогон Ю.В., Яценко А.Б. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.

54. Менеджмент трудової активності працівників підприємства : навчальний посібник / [І.І. Грузунов, М.А. Коваленко, В.Я. Проценко та ін.]. – Нова Каховка: КП «Новокаховська міська друкарня», 2005. – 288 с.

55. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за редакцією академіка НАН України С.І.Пирожкова. – К., НІПМБ, 2003. – 42 с.

56. Митний кодекс України з постатейними матеріалами: із практики митної справи – Донецьк: ВД «Кальміус», 2011. – 800 с.

57. Мікула Н.А. Конкурентоспроможність прикордонних територій / Мікула Н.А., Пастернак О.І. // Львів: Регіональна економіка. – 2009.– №2 (52). – С. 235–237.

58. Могильний О.М. Організаційно-економічний механізм державного

регулювання аграрного виробництва у трансформаційний період : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук / Могильний О.М. – Київ: Інститут аграрної економіки України УААН, 2003. – 38 с.

59. Молина Е.В. Инновационные технологии повышения социально-экономического потенциала региона в условиях открытой экономики / Молина Е.В. // Экономические инновации. – 2003. – Выпуск 14. – С. 24–31.

60. Мочерний С. Національний та економічний суверенітет країни / Мочерний С. // Економіка України. – 2005. – №10. – С. 4–13.

61. Мусіна Л.А. Аналіз стану економічної безпеки України: частина 1 / Мусіна Л.А., Кваша Т.І. – Київ, 2003. – 114 с. – (МЕПЕІ, ДНДІІМЕ).

62. Науменко В.П. Мінімізація ризиків при митному оформленні : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів] / Науменко В.П. – К.: ЗАТ «Август», 2003, – 224 с.

63. Наумов О.Б. Стратегія розвитку сировинної бази текстильної промисловості / Наумов О.Б. – Херсон: Олді-плюс, 2005. – 384 с.

64. Національний ринок праці та його молодіжний сегмент: методологія, практика, перспективи розвитку: моногр. / Т.А.Заяць, В.Л.Жаховська; за ред.. Б.М.Данилишина. – К.: Феникс, 2008. – 312 с.

65. Нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні / [В.Г.Деркач, П.В.Пашко, В.В.Ченцов]; ред. колегія: П.В.Пашко, П.П.Падун, В.В.Ченцов. – Дн., АМСУ, 2002. – 64 с.

66. Нижник Н.Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): навчальний посібник / [Нижник Н.Р., Ситник Г.П., Білоус В.Т.]; за заг. ред. П.В. Мельника, Н.Р. Нижник. – Ірпінь, 2000. – 304 с.

67. Новицький В.Є. Економічна безпека за умов відкритої економіки / Новицький В.Є. // Держава та регіони. – 2003. – №1. – (Економіка та підприємництво).

68. Норт Д. Функционирование экономики во времени: лекция при вручении Нобелевської премии 9 декабря 1993 р.

69. Ожегов С. И. Словарь русского языка : ок. 57000 слов / под. ред. докт.

филол. наук, проф. Н.Ю. Шведовой. – 14- е изд. стереотип. – М.: Рус. яз., 1983. – 816 с.

70. Олійник О.М. Концептуальні засади воєнно-економічної безпеки України / Олійник О.М. // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №1 (31). – С. 166–175.

71. Основи митної справи : навч. посіб. : 2-ге вид., перероб. і допов. / [П.В. Пашко, В.А. Аргунов, В.П. Батіг та ін]; за ред. П.В. Пашко. – К.: т-во «Знання», КОО, 2002. – 318 с. – (Митна справа в Україні).

72. Основи митної справи : навч. посібник / [П.В.Пашко, В.А.Аргунов, В.П.Батіг та ін.]; за заг. ред Ю.П.Соловкова, П.В.Пашко. – Х.: вид група «РА - Каравела», 2000. – 320 с.

73. Основи митної справи в Україні : навч. посіб./ за ред. П.В.Пашка. – К.: Знання, 2004. – 732 с. – (Митна справа в Україні).

74. Основи митної справи в Україні : підручник / за ред. П.В.Пашка. – К.: Знання, 2008. – 651 с.

75. Основні напрями зовнішньої політики України : Інтернет видання. персональний Сайт Президента України. – Режим доступу: http://www.yuschenko.com.ua/.

76. Основы таможенного дела в Украине : учебн. пособие / [П.В.Пашко, В.А.Аргунов, И.Г.Бережнюк и др]; под. ред. Н.Н.Каленского, П.В.Пашко. – К.: О-во «Знання», КОО, 2003. – 493 с. – (Митна справа в Україні).

77. Паршев А.В. Почему Россия не Америка / Паршев А.В. – СПБ: НТЦ «Форум», 2010.

78. Пашко П. Заходи митно-тарифного регулювання як складова реалізації митної політики України / Пашко П., Демченко В., Павлюк В. // Вісник Академії митної служби України. – 2005. – №4 (28). – С. 3–7.

79. Пашко П.В. Адаптація митного законодавства України до світових стандартів – шлях підвищення митної безпеки держави / Пашко П.В., Полонський О., Христенко О. – Дніпропетровськ: АМСУ, 2005. – №3. – С. 100–104.

80.Пашко П.В. Митна безпека у системі національної безпеки: визначення і взаємозв’язок категорій / Пашко П.В., Наумов О.Б // Культура народов Причерноморья. – 2008. – №124. – 180 с. – С. 118–121.

81.Пашко П.В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації): монографія / П.В.Пашко. – Львів: ІРД НАН України, 2009. – 628 с., іл.

82.Пашко П.В. Митна безпека України / Пашко П.В., Пісной П.Я. // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2006. – №2. – С. 138–143.

83.Пашко П.В. Організаційно-економічний механізм забезпечення митної безпеки / Пашко П.В. // Вісник Академії митної служби України. – 2008. – №4 (40). – С. 3–12.

84.Пашко П.В. Понятійний апарат системи забезпечення митної безпекоспроможності / Пашко П.В. // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №4 (94). – С. 62–68.

85.Пашко П.В. Щодо концепції реформування та модернізації Державної митної служби України як обов'язкового елементу на шляху формування митної політики держави / Пашко П.В. // Вісник Академії митної служби України. – 2004. – № 2 (22). – С. 18–29.

86.Перепелкін С.М. Міжнародно-правові аспекти митного співробітництва європейських держав : монографія / Перепелкін С.М. – Дніпропетровськ: АМСУ, 2008. – 141 с.

87.Петров А.В. Правовые вопросы международного сотрудничества Украины и Республики Беларусь в сфере таможенного дела / Петров А.В. // Митна справа. – 2000. – №1. – С. 43–46.

88.Пирожков С.І. Пріоритети у сфері безпеки і оборони України: формування сучасних механізмів попередження загроз та викликів на початку XXI століття / Пирожков С.І. // Актуальні проблеми реформування сфери безпеки і оборони України : матеріали міжнародної конференції, Київ, 11–12 травня 2005 р. – К.: НІПМБ, DCAF, 2005. – С. 13–18.

89. Пісьмаченко Л. Державний механізм захисту економічної безпеки у процесі здійснення зовнішньоекономічної діяльності / Пісьмаченко Л. // Вісник Національної академії державного управління. – 2006. – №3. – С. 106–113.

90. План дій «Україна – Європейський Союз». Європейська політика сусідства. Дата схвалення Кабінетом Міністрів України: 12.02.2005. – Дата схвалення Радою з питань співробітництва між Україною і Європейським Союзом: 21.02.2005. – Інтернет-видання, офіційний ВЕБ-сайт. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_693.

91. План дій Європейського Союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ. – Погоджено на IV засіданні Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС 12.12.2001. – Київ. – Інтернет-видання, офіційний ВЕБ-сайт. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_494.

92. Приймаченко Д.В. Міжнародний досвід реалізації митної політики: практика впровадження в Україні / Приймаченко Д.В. // Митна справа. – 2006. – № 5 (47). – С. 3–11.

93. Приймаченко Д.В. Місце митної політики в системі державної політики / Приймаченко Д.В. // Митна справа. – 2005. – №2. – С. 11–15.

94. Про внесення змін до Порядку спрямування і координації діяльності центральних органів виконавчої влади через відповідних міністрів / Постанова Кабінету Міністрів України №965 від 13.06.2000.

95. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України / Постанова. Кабінету Міністрів України №1837 від 27.12.2006.

96. Про зовнішньоекономічну діяльність / Закон України №959-XII від 16.04.1991.

97. Про Кабінет Міністрів України / Закон України №514-V від 21.12.2006.

98. Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України // Голос України. – 2007. – № 19. – С. 5.

99. Про основи національної безпеки України / Закон України №964-IV від 19.06.2003.

100. Про приєднання України до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур / Закон України №227-V від 05.10.2006.

101. Про стратегію національної безпеки України / Указ Президента України №105/2007 від 12.02.2007.

102. Про схвалення Концепції створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця / Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1236-р від 17.09. 2008.

103. Про утворення Державного науково-дослідного інституту митної справи / Постанова Кабінету Міністрів України №852 від 24.09.2008.

104. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Райзберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцев Є.Б. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 496 с.

105. Рамочные стандарты безопасности и облегчения мировой торговли. – Брюссель: ВТО, 2005. – С. 42.

106. Руднева Е.В. Целевые комплексные программы: организационно-экономический механизм / Руднева Е.В. – М.: Наука, 1989. – 216 с. (114)

107. Руководство по модернизации таможенной службы : пер.с англ. / под ред. Люка де Вульфа. – М.: Издательство «Весь Мир», 2007. – 328 с.

108. Сергеев Ю.В. Правовой статус Всемирной таможенной организации / Сергеев Ю.В. // Митна справа. – 2003. – №4. – С. 41–42.

109. Суворкін В.А. Україна – СОТ – ЄС: перепони до інтеграції / Суворкін В.А. // Митна справа. – 2006. – №2. – С. 43–49.

110. Теорія надійності та живучості елементів і систем літальних комплексів : підручник / [Харченко В.С., Тимонькін Г.М.. Сичов В.О.. Лисенко І.В.]; за ред. В.С.Харченка. – Х.: МО України, 1997. – 403 с.

111. Топіха В.І. Ринок продовольства в аспекті вступу до СОТ / Топіха В.І. – Миколаїв: МДАУ, 2006. – 294 с.

112. Топіха В.І. Ефективність експортно-імпортної діяльності ринку продуктів тваринництва в Україні / Топіха В.І. // Таврійський науковий вісник : Збірник наукових праць ХДАУ. – Вип. 33 – Херсон: Айлант, 2004. – С. 264–

267.

113. Філіна Г.І. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук. : спец. 08.02.03 / Філіна Г.І. – Харків, 2003. – 19 с.

114. Чесноков А.В. Зовнішньоекономічна безпека держави в умовах європейської інтеграції : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня к.е.н. / Чесноков А.В. – К.: 2006.

115. Чесноков А.В. Методи оцінки зовнішньоекономічної безпеки України / Чесноков А.В. // Вісн. Терноп. держ. екон. Ун-ту. – 2006. – №1. – С. 136–143.

116. Шкарлет С.М. Еволюція категорії «безпека» у науковому та економічному середовищі / Шкарлет С.М. // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №6 (73). – С. 6–12.

117. Щербань В.П. Економічні і соціально-економічні основи формування та розвитку продовольчої безпеки в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук. / Щербань В.П. – Суми, 2004. – 36 с.

118. Юрій С.І. Бюджетна система України. / Юрій С.І., Бескид Й.М. та інші. – К.: НІОС. – 2000. – 396 с.